

Podgorica

Split

Beograd

Sarajevo

TRAVANJ

SVIBANJ

LISTOPAD

STUDENI

SERIJA REGIONALNIH EKSPERTNIH KONFERENCIJA 2016.

JEZICI I NACIONALIZMI

KONFERENCIJA #2: SPLIT

Hotel Bellevue, Ulica bana Josipa Jelačića 2

19. SVIBNJA, 18H

PRVI DEBATNI KRUG:

"Prijeti li anarhija ako ne propisujemo kako govoriti?"

20. SVIBNJA, 18H

DRUGI DEBATNI KRUG:

"Što ako Hrvati i Srbi imaju zajednički jezik?"

SUOJELUJU: prof. dr. IGOR LAKIĆ, VLADIMIR ARSENIĆ, SANDRA ZLOTRG,
dr. sc. MATE KAPOVIĆ, VLADIMIR MATIJANIĆ, dr. sc. JAGODA GRANIĆ i članica radne grupe
projekta "Jezici i nacionalizmi" dr. sc. SNJEŽANA KORDIĆ **MODERIRA:** prof. dr. RANKO BUGARSKI

Projekt realiziraju:

Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education

Forum ZFD

Allianz
Kulturstiftung

Projekt su omogućili:

PRVI DEBATNI KRUG :

Učestvuju:

Prof. dr. Igor Lakić (CG)
Vladimir Arsenić (SR)
Sandra Zlotrg (BiH)
Dr. sc. Mate Kapović (HR)
Vladimir Matijanić (HR)
Dr. sc. Jagoda Granić (HR)

Članica Radne grupe projekta "Jezici i nacionalizmi":

Dr. sc. Snježana Kordić (HR)

Moderator:

Prof. dr. Ranko Bugarski (SR)

RANKO BUGARSKI: Dame i gospodo, dozvolite najpre da vas ja u svoje ime, ali i u ime svih učesnika, najlepše pozdravim. Hvala vam što ste došli i pokazali interesovanje za ove nesumnjivo aktuelne teme. Meni je lično posebno zadovoljstvo što sam opet u Splitu, gradu u koji sam kroz više decenija vrlo rado dolazio, a prošlo je bogami skoro deset godina kako nisam bio ovde. Poslednji moj boravak bio je 2007. godine na jednoj velikoj međunarodnoj konferenciji iz oblasti primenjene lingvistike i jezičke politike koju je organizovala moja "susjeda" s desne strane - profesorka Jagoda Granić.

Naša večerašnja tema, dakle, preti li nam anarhija ukoliko ne propisujemo kako govoriti, tiče se jednog pitanja za koje ja verujem da je zaokupljalo pažnju ljudi, ili bar mislećih predstavnika ljudskog roda kroz milenijume. Mislim da su se ljudi, ili bar neki među njima, otkad su postali svesni da žive u određenim zajednicama i govore različitim jezicima, pitali koju vrednost ima ta njihova sposobnost govora, odnosno specifični jezik kojim se oni služe, i da li se baš svako ko govorи неки dati jezik jedne određene zajednice njime služi podjednako vešto, dobro, uzorno ili ne.

Antropolozi su još pre više desetina, pa i par stotina godina, proučavajući razne plemenske zajednice širom sveta pre epohe pisanja, ustanovili da su u svakoj istraživanoj i proučavanoj zajednici uvek postojali neki pojedinci koji su služili kao uzor. Još pre pronalaska pisma, dakle u vreme kad još nije moglo da se govori o vrednosti pisanja ili tako nešto, postojali su plemenski mudraci, vraćevi, poglavice i druge istaknute ličnosti čiji je jezik služio kao uzor. I smatralo se da je to kako oni govore pravi jezik, za razliku od jezika običnih govornika koji se od njihovog razlikova u manjoj ili većoj meri.

Vidite, ovo osećanje je naglo dobilo zamah prvo s pronalaskom pisma, a posle toga s uvođenjem standardizacije u jezik. Taj proces standardizovanja jezika, naravno, podrazumevao je prethodno pisanje, a odvijao se paralelno s nastankom nacionalnih država. Dakle, standardni jezici su išli zajedno s konstituisanjem nacionalnih država. U tim novim, sad već manje-više savremenim uslovima, počeli su da se formiraju centri, ustanove, instituti, akademije koji su se bavili zaštitom, negovanjem pravog uzornog jezika, književnog jezika ili standardnog jezika, kako bi lingvisti radije rekli, što je, naravno, jedan neophodan civilizacijski instrument. U to mislim da ne može biti nikakve sumnje, da su standardni jezici danas potrebni svakoj modernoj zajednici u svetu.

Međutim, ta standardizacija i ta glorifikacija, ako hoćete, standardnog jezika ima svoje ružno naličje u negativnim stavovima prema onom što nije standardni jezik, dakle, u potcenjivanju, nekad i vrlo agresivnom, čak možda moglo bi se reći i nehumanom potcenjivanju nestandardnih govora, geografskih dijalekata, sociolekata, društvenih dijalekata, raznih govornih stilova, žanrova, žargona itd. To je stvorilo jednu situaciju u kojoj se, ako gledate kako stvari danas stoje, recimo, po evropskim zemljama ili po zemljama u regionu - evo, ja ću uzeti primer iz zemlje u kojoj ja živim a to je Srbija - velika pažnja poklanja standardnom jeziku. On se, kako rekoh malopre, glorifikuje, ali istovremeno u drugi plan odlaze i bivaju potisnuti, čak u nekim ekstremnim slučajevima i prezreni, svi oni govori koji ne pripadaju standardu. To je to naličje o kome govorim.

U slučaju Srbije, to se naročito odnosi na jug i jugoistok Srbije. Imate razne dosetke, tipa – "što bliže Nišu, to gore pišu". Dakle, Niš, to je, kažu,

strašno, Vranje, Leskovac, pa ti ljudi ne umeju da pišu. Čak se ide korak dalje, nekad se kaže da ne umeju ni da govore, da nemaju padeže. Dakle, ovakve apsurdnosti su takođe deo svakodnevnog jezičkog života i lingvističkog folklora, ako hoćete. Inače, još od, recimo, vremena Vuka Karadžića povremeno se pitalo – može li se pisati "po pravilima babe Smiljane", dakle, kako ko hoće, ili mora da se zavodi red? Ako se ne zavodi red, biće haos.

Pa se onda zanemarivala razlika između govorne i pisane realizacije jezika, pa se govorilo, davao se recept ne samo „piši kao što govorиш“, opet čuvena Adelungova¹ maksima koju je preuzeo i u ove krajeve preneo Vuk Karadžić, nego onda još i „govori onako kako dobri pisci pišu“, što zapravo unosi zabunu u sve ovo. Ne može se govoriti "onako kako dobri pisci pišu", odnosno može, ali onda je to nešto sasvim specifično i neuobičajeno.

Dakle, da ne bih ja duljio i oduzimao drugima vreme, možda se može zaključiti da nekog reda u jeziku mora biti, ali da taj red ne sme sputavati izražajne i stvaralačke mogućnosti jezika. Skraćeno rečeno, jezik voli red, ali ne trpi stege i tu treba težiti ka nekoj ravnoteži. Razgovor o haosu, anarhiji i tako dalje, samo zamućuje pogled na jezičku stvarnost i na perspektive jezičkog razvoja i svakodnevnog govora, kao i književnog i drugog stvaralaštva.

Mi smo, kao radna grupa koja priprema ove skupove, dakle, ove četiri konferencije, za ovu priliku, dakle, za našu splitsku konferenciju, pripremili jedan spisak od petnaestak podtema koje bi mogle stati pod ova zaglavља, govorim za danas i za sutra, za danas uz ovu temu, a sutra uz sutrašnju temu. Neću čitati ove spiskove jer bi to uzelo previše vremena, ali te teme su dobili svi izlagači okupljeni za ovim stolom i zamoljeni su da se svako prema svom interesovanju, nahodjenju, stručnoj kompetenciji, volji i želji izjasni i nešto kaže, da izaberu neku od tih podtema. Prema tome, ne predviđamo da sve te teme budu čak ni pomenute, a kamoli iscrpljene. Moguće su i neke druge teme koje bi ušle u ovaj kompleks.

1 Johann Christoph Adelung (1732.-1806.), njemački gramatičar i filolog.

Dakle, tu će biti reči o pitanjima već spomenute standardizacije, zatim, ko je nadležan da reguliše upotrebu jezika, ko ima vlast i moć da sprečava tzv. anarhiju, da li se tu radi o isključivo ili pretežno lingvističkim kriterijumima ili veliku ulogu igra i politika, kako u odnosu prema ovim pitanjima stoji purizam, a kako prema purizmu stoji nacionalizam. Nacionalizmi su, kao što ste primetili, deo opšte teme sve četiri konferencije.

Ima li krajeva gde se loše govori? Veruje se da ima. Ima li ljudi koji loše govore? Ako neki ljudi loše govore, da li to znači da loše misle, da su manje vredni članovi društva, da su dostažni zanemarivanja, da ne kažem prezrenja? Takvih popularnih sudova i stavova ima u javnosti koliko hoćete. Onda, kojim vrstama vrednovanja podležu različiti jezički varijeteti? Kako se vrednuju standardni jezici, kako dijalekti, kako geografski a kako socijalni, kako razni stilovi?

Na primer, kakav je prestiž u Splitu standardnog hrvatskog jezika ili hrvatskog književnog jezika, kako se obično naziva, i splitskog govora, ili "spli'skog" bez „t“, a to pozajmljujem od profesorke Dunje Jutronić, koja nažalost večeras nije ovde a koja je objavila obimnu studiju pod naslovom „Spli'ski govor“?

Uzgred, kad sam ovo već pomenuo, govorio sam o moći nad jezikom, tu su i lektori. U impresumu te knjige, tako, stoji ispravka da je naslov „Splitski govor“, dakle s "t". Neki lektor je ustanovio "grešku" u naslovu ovog natpisa i ispravio je u impresumu. Što nije mogao da je ispravi i u naslovu knjige? Iz meni nepoznatih razloga. Ali, eto, to vam je samo jedna mala ilustracija. Kako u Zagrebu, na primer, stoji zagrebačka kajkavština prema standardnom hrvatskom jeziku? Jesu li podjednako prestižni? Ili je jedan više, a drugi manje? Ili su možda prestižni na različite načine? To su sve jako zanimljive teme. To bi bilo, recimo, u vezi neposredno s Hrvatskom.

Inače, pošto smo sad u Splitu, prirodno je da će najviše učesnika u debati biti iz Hrvatske i da se će verovatno najviše govoriti o Hrvatskoj. Ali, ni drugi nisu isključeni, naravno. Biće zanimljivo da eventualno čujemo da li koegzistencija dvaju pisama u Srbiji stvara anarhiju, haos itd, kao što neki misle. Zatim, da li, recimo, pravopisne reforme u Crnoj Gori proizvode neko

slično dejstvo. Ili, ima li inicijativa u Bosni i Hercegovini da se lokalni vernakulari, dakle, svakodnevni govori, kao i opšta govorna praksa, popravljaju kako bi se približili standardu itd.

Sada još samo kratko uputstvo o proceduri. Čim ja prestanem da govorim, a već sam vrlo dugo govorio i sa zadovoljstvom ćete čuti da prestajem za minut-dva, davaću reč suksesivno učesnicima koji sede za ovim stolom. Svako od njih imaće do deset minuta za izlaganje. Ovo nije stručni skup gde bi se čitali referati, a publika sedela i divila se ili se dosađivala. Ovo je drugačije zamišljeno. Ovo je lingvistika i bavljenje jezikom, iz naroda, za narod, kako hoćete. Dakle, svako od njih izabraće o čemu hoće da govorи deset minuta a posle toga će učesnici međusobno, ako žele, da razgovaraju, neko će da pita nekog ko je izlagao nešto dodatno ili će da dopuni svoje prethodno izlaganje ili će reći nešto o nekoj drugoj temi, možda će neko hteti da otvori dve teme.

Ne zaboravite samo da za prvi deo razgovora imamo sat i po, onda pauza pola sata, a onda još sat i po drugog dela razgovora. Dakle, biće dovoljno vremena za priču, a onda ćemo uključiti publiku i molićemo svakog ko želi nešto da pita ili komentariše da to učini kratko, do dva minuta. Dakle, ne očekujemo ni od publike duga izlaganja, da ne kažem referate, nego jasno, glasno i kratko pitanje ili komentar, ovakav ili onakav, pa se onda može razviti dijalog a kako tu ima mesta i za spontanost, kao što i treba da bude, ja se nadam da će sve ovo na kraju preći u slobodan razgovor između učesnika i publike.

To je sve od mene, dosta je i bilo. Sada dajem reč profesoru Mati Kapoviću sa Filološkog fakulteta u Zagrebu.

MATE KAPOVIĆ: Dobra večer svima.

Ja ću na početku reći neke osnovne stvari o večerašnjoj temi – anarhija i red u jeziku, pravilno, nepravilno itd. Dakle, iz perspektive lingvistike, zapravo iz perspektive društva, to je doista zanimljivo pitanje. Naime, lingvistika se, kao znanost o jeziku, između ostalog bavi mnogim opskurnim stvarima. I ja se bavim takvim stvarima u lingvistici koje vjerojatno nikoga tu ne bi zanimalo. Ali, ova tematika od večeras je dosta bitna ne samo za lingvistiku, nego i više čak za društvo općenito, zato što

ona izrazito utiče na živote svih nas kao, dakle, govornike nekog jezika ili članove određenog društva. I ona nema veze samo s jezikom, nego ima veze i s političkim životom, načinom na koji društvo funkcioniра, načinom na koji se pojedinac može ili ne može ostvariti u javnom životu itd.

Pitanje je – hoće li doći do anarhije ako jezik ne propisujemo? Lingvistika kao znanost na to vrlo jasno i jednoznačno odgovara. Ne! Naime, ako pogledamo jezičnu povijest, svi, ili barem svi veći jezici, njih oko dvjestotinak, imaju svoje standardne varijante. Međutim, ako pogledamo sveukupnost jezika - dakle, obično se kaže da na svijetu ima nekih šest-sedam tisuća jezika, realno je to nešto manje, nekih možda četiri tisuće, ali još je u prošlosti postojalo jako puno jezika - većina jezika zapravo nema svoj standardni oblik. Dakle, nema službeno propisanu varijantu jezika. Ako gledamo jezičnu povijest, većinu vremena jezici uopće nisu imali svoje službene standardne varijante. Unatoč tome, vrlo su fino preživjeli čitava tisućleća i unatoč tome što nemaju institut za jezik, službene pravopise i gramatike. Dakle, mnogi jezici i dan-danas bez ikakvih problema tako funkcioniраju.

Jednostavno, ako slušate što se u medijima govori o jeziku, bilo to u Hrvatskoj, Srbiji ili nekoj drugoj zemlji u regiji, 98% toga su zapravo gluposti. Uglavnom se o jeziku govori potpuno neznanstveno i kroz jezik se zapravo ostvaruje politika. I to ona politika najgore vrste koja nema puno veze s jezikom. Naravno, možete i sami da prepostavite kakva - nacionalistička politika, konzervativna politika itd. Dakle, to je ono što uglavnom možete čuti u medijima što se tiče jezika, a znanosti tu ima jako malo.

Kao što je profesor Bugarski već rekao, standardni jezici, ili kako se to u sociolingvistici zapravo kaže – standardni dijalekti (da bi se naglasilo da to nije nikakva bolja varijanta jezika, tj. dijalekata koji nisu službeno propisani) nastaju s nacionalnim državama. Dakle, i prije toga imali ste latinski jezik u Rimskom carstvu, hetitski u Hetitskom carstvu itd. Tu su imali neke svoje književne, službene oblike, u birokraciji, međutim, oni nisu funkcionali kao standardni jezici danas. Zapravo se tek s izgradnjom modernih nacija i modernih nacionalnih država izgrađuju i moderni standardni jezici. Tu se javlja teza da nacija gradi jezik i da jezik gradi

naciju. To je jedan dijalektički proces gdje se zapravo osjeća potreba da, ako imate jednu državu, i ako imate jednu naciju, imate i jedan jezik. Recimo, to imamo u Francuskoj gdje su službeno svi Francuzi, svi govore francuski i gdje se svi dijalekti i manjinski jezici potiskuju i još uvijek nemaju baš najbolji status. Dakle, za Francusku su čak i zemlje poput Hrvatske na dosta visokoj razini što se tiče štićenja tih manjinskih prava. To se obično ne bi očekivalo jer Zapad je tu, kao, bolji, ali zapravo nije uvijek i svugdje tako.

Do čega onda dolazi sad pojam tih modernih standardnih jezika? Dolazi do onoga što se u sociolingvistici zove ideologija standardnog jezika, a to u principu znači da umjesto da standardni jezik bude nešto što se upotrebljava, recimo, u obrazovanju, u nacionalnim medijima, u najslužbenijim prilikama tipa, ne znam, govora u Saboru i slično, dakle, kao neko pomoćno sredstvo, zapravo dolazi do toga da se standardni jezik percipira kao jedina pravilna varijanta jezika. Sve što je u standardu, to je kultivirano, civilizirano, ispravno, pravilno itd, što su sve termini koji nemaju apsolutno nikakve podloge u znanosti o jeziku. U tom smislu, sve što ne pripada standardu - dijalekti, lokalni govor, sleng, gradski govor itd. - to je sve nepravilno, neispravno, loše, iskvareno. A to su, iz perspektive moderne lingvistike, potpuno neznanstveni stavovi koji nemaju apsolutno nikakve podloge u znanosti o jeziku.

Međutim, to je ono što možete čuti posvuda. Ne samo kod nas, nego praktički u čitavom svijetu. Jedina razlika tu je što, recimo, to kod nas možete čuti i od ljudi koji su navodno stručnjaci za jezike. A onda oni još i pišu raznorazne jezične savjetnike, koji su sami po sebi potpuna glupost, i stvari koje u njima pišu su još veća glupost. Kod nas se može dogoditi da ljudi koji pišu te jezične savjetnike na temelju toga napreduju, recimo, pa postaju docenti, izvanredni profesori itd. U nekim zemljama je bolja situacija, recimo, u Velikoj Britaniji ili Americi, utoliko što ćete kod njih čuti jednake gluposti o jeziku kao i kod nas ali ćete ih čuti, recimo, u filmovima, serijama, ako pričate s ljudima na ulici itd. Međutim, to nećete čuti baš od ljudi koji se profesionalno bave jezikom, dakle, od lingvista koji rade na fakultetima. Kod nas čak i na fakultetima toga ima, tako da je situacija, što se toga tiče, dosta loša.

Zašto se to događa? Tu se događa mistifikacija standardnog dijalekta, u smislu da se on promatra kao jedini pravi jezik, pravilan, ispravan, a sve ovo ostalo je loše, smeće i slično. Tu imate, recimo, te preskriptiviste, to su ljudi koji se bave jezikom na takav, neznanstven način, koji čak i kad dopuštaju ono što nije standardno, onda je to kao – "pa dobro, vi možete tako, ali to u svoja četiri zida, nemojte to baš u javnosti tako". To vam je ona priča kao – "pa dobro, vi možete biti homoseksualac, ali nemojte paradirati s tim". To je to. "Hajde, ako baš morate, možete pričati nestandardno, ali nemojte baš u javnosti."

E sad, zašto to uopće postoji kao fenomen? To zapravo postoji iz, naravno, političkih razloga. Naime, taj preskriptivizam, odnosno ideologija standardnog jezika, to je zapravo odraz konzervativne političke ideologije u jeziku. Dakle, to je ono kada imamo konzervativizam u društvu i politici. Odraz toga u jeziku je zapravo preskriptivizam, odnosno te tvrdnje da je jedino standardni jezik ispravan, pravi, a da je sve ovo ostalo loše.

Naime, ljudi koji na takav neznanstveni način gledaju jezik zapravo u njega preslikavaju konzervativne ideologije iz politike i društva. To vam je ova priča o anarhiji. Dakle, mora biti reda u društvu, mora se znati tko stupa u kakav brak, moramo se držati tradicije, naravno, iako je ta tradicija vrlo često potpuno izmišljena. Samo određen način razmišljanja je pravilan, ne znam, o naciji, o tradiciji, o politici itd, broje se krvna zrnca, samo Hrvati i katolici su ispravni, tako su i, recimo, samo prave hrvatske riječi ispravne, ono sve ostalo, ako imate neki angлизam, srbizam, to nije dobro. Po tome vidite da je to jednostavno samo preslik stvari koje postoje u društvu, to se preslikava u jezik.

Dakle, ako smo imali na prostorima bivše Jugoslavije u devedesetima etničko čišćenje gdje su se na svim stranama protjerivali ljudi koji nisu bili dobrih krvnih zrnaca, to smo isto imali i u jeziku. To je ono što čini jezični purizam, jezično čistunstvo, to da se riječi koje nemaju „ispravna“ krvna zrnca moraju protjerati. Zanimljivo je da sada, recimo, u jeziku prolaze razne političke nekorektnosti koje postoje u društvu. Kao, nije baš pristojno nekoga pitati za nacionalnost, za porijeklo i slično, ali u jeziku to prolazi. Dakle, u jeziku će netko tko čak i nema ništa protiv Srba, ako je nešto srbizam, smatrati da je to sumnjivo, da bi to trebalo ipak izbaciti.

Zašto uopće još ta dioba stalno postoji? Zato što se određene političke razlike i identiteti prosto perpetuiraju. Na primjer, kada imate ljudе koji završe, recimo, filozofski fakultet, oni obično poslije nemaju neku veliku plaću, međutim, ono što njima ostaje u obrazovanju je taj simbolički kapital. Jer oni, kao, znaju da razlikuju „č“ od „ć“ i „j“ od „ij“ i onda poslije, recimo, vidite kako se na *Facebooku* rugaju drugima koji ne znaju pravopis i na taj način zapravo sebe malо uzdižu. Dakle, to je jedan način na koji se preko jezika, preko poznavanja standardnoga jezika, iskazuju klasne razlike. Klasna hijerarhija se održava i onda imate zapravo to da, kada se ta ideologija standardnog jezika perpetuira, oni ljudi koji ne znaju standard, oni koji loše, neispravno govore, a to su zapravo ti ljudi, recimo, koji se nisu imali prilike obrazovati, oni zapravo nemaju mogućnosti sudjelovati u javnom životu. Dakle, to je suštinski antidemokratska tendencija, konzervativna, hijerarhijska itd.

RANKO BUGARSKI: Hvala lepo. Dajem reč profesorki Jagodi Granić sa Filozofskog fakulteta u Splitu. Izvolite.

JAGODA GRANIĆ: Složiću se s Matom da je status standarda u nekim komunikacijskim kontekstima apsolutno precjenjen. Ja ga, doduše, nazivam standard a točno je da je to jedna vrsta sociolekta. Mate kaže – standardni dijalekt. Sociolect je društveni dijalekt. Tu smo negdje u terminologiji. Nisam iz ovog izlaganja potpuno shvatila, Mate, jeste li vi apsolutno protiv standarda?

MATE KAPOVIĆ: Mogu li pojasniti? Mislim da pitanje jesam li protiv standarda baš nema smisla. U svakom društvu, u svakoj političkoj zajednici, dakle, uvijek će se razviti određeni zajednički jezik. Tako da mislim da nema smisla govoriti da je to loše jer je to nešto što će se svejedno spontano razviti. Ja sam protiv standardnog jezika kakav je on danas, gdje se funkcioniра tako da ljudi na neznanstven način govore gluposti. Oni potiskuju samu narav jezika, varijante koje u jeziku postoje, metafore, metonimije bez kojih jezik ne može funkcioniirati i utjeruju ljudima strah u kosti, strah od govorenja, strah od izražavanja u javnosti. Dakle, apsolutno sam protiv ovog standarda kakav je danas, ali ne protiv

standarda kao takvog. Jer naravno da će se uvjek spontano razviti i postojati nekakav nadregionalni oblik jezika, to je činjenica.

JAGODA GRANIĆ: Koga bih ja citirala u ovoj prilici? Čovjeka koji je sasvim sigurno veoma uticao na mene u mom odrastanju, školovanju, u znanstvenom radu. To je, danas nažalost pokojni, prerano preminuli profesor Dubravko Škiljan². Apropo deskriptivizma i preskriptivizma, on je ovako rekao: „Deskriptivisti“, a mi lingvisti smo, kao, deskriptivisti, „najčešće opisuju ono što normativisti propisuju. To je lingvistička podjela rada.“ To zaista jest tako. Ja mislim da se tu možemo složiti, da stvari na taj način funkcioniraju.

Naime, što se normativista tiče, absolutno se slažem s Matom da su oni sebi dali previše prostora, na način da su, ne samo u osjetljivim vremenima kao što su bile devedesete, naprosto protjerivali riječi iz jezika, iz standarda, ali ne samo iz standarda. Dakle, standard absolutno ima svoje mjesto u komunikacijskim kontekstima. Najvažnije pitanje tu je u kojim bi stilovima standard trebao funkcionirati. U obrazovanju sigurno, u znanstvenom stilu, u administrativnom stilu absolutno. Međutim, u medijima djelomično. Mate je spomenuo nacionalne medije. Vidim, standard se očekuje u nacionalnim medijima ali ne svugdje. Dakle, opet ovisi o žanru. Ima prostora i za organske idiome, ima prostora i za dijalekte i za neke sociolekte i za žargone absolutno. Dakle, u prostoru javnih komunikacija ima mjesta za čitav niz vertikalnih stratuma a i horizontalnih, dakle, dijalekata, organskog govora. Mi, naravno, ne govorimo ovdje o privatnoj komunikaciji jer je u privatnoj komunikaciji sve ne samo dopušteno, nego je naprosto sve normalno.

Mislim da je u javnom prostoru najvažnije znati tko vam je publika. Dakle, za koga pišete, kome se obraćate, kome tog trenutka govorite. Tu ne postoji pravilan ili nepravilan jezik. Najbolji je jezik, najbolji je idiom onaj koji publika razumije. Dakle, u tom smislu ima prostora za sve idiome, u ovom slučaju hrvatskog jezika ili nekog drugog jezika, koji god bio, a ono što moramo znati jeste kada ćemo i gdje upotrebiti standard.

2 Dubravko Škiljan (1949. - 2007.), hrvatski lingvist i autor brojnih znanstvenih djela. Uže područje bila mu je klasična filologija i semiologija.

Što se tiče preskriptivizma, mislim da je u leksiku najopasnija stvar to pitanje što je čije i je li to normativno ili nije. Tu zbilja ima prostora za svakojake prosudbe. Književni jezik koji se ovdje spominje, dakle, absolutno nije isto što i standard. Pisci - a imamo ovdje i novinare i pisce, posebice pisce, književnike - zaista mogu pisati kako god hoće. Što je rekao profesor – *piši kako dobriisci pišu*. To je poznata sintagma. Dakle, tu nema nikakvih, kako bih rekla, propisa. Poznato je da najčešće novinari i pisci stvaraju nove riječi koje su dobro došle. Neke od tih novih riječi postaju poslije dijelom leksika općeg leksika, pa i standardnog leksika. U tom smislu, ne vidim kako bi se stvari mogle normativizirati, dakle, kako biste mogli reći da je nešto točno ili da nije točno, da je pravilno ili nepravilno.

Mislim da za sve idiome jednog jezika ima dovoljno prostora i da se oni mogu koristiti u različitim komunikacijskim kontekstima, ali u kojem od konteksta, to ovisi ponajprije o onima kojima je taj govor, taj tekst upućen. U tom smislu, neka sloboda sasvim sigurno postoji. Dakle, postoji sloboda izbora kako će se obratiti publici, na kojem idiomu. Za to ne mislim da postoje zabrane. Standard, što je rekao i Mate, naprsto mora postojati jer je i zamišljen tako da bude *lingua franca*, zajednički jezik koji će povezati ljude s različitih prostora, koji će ih obrazovati, koji će im omogućiti da, eto, kao vinovnici različitih dijalekata mogu ostvariti komunikaciju. Valjda je to ono zbog čega je jezik, sam po sebi, i stvoren.

Što se tiče same norme, postoje, naravno, mišljenja da je norma u organskim idiomima puno stroža nego što je to norma standardnoga jezika, a to je sad već neko drugo pitanje. Spominje se ovdje splitski govor. I u kazališnim predstavama imala sam prilike susresti se s time. Tu ste još rigidniji nego u standardu. Sto puta ste rigidniji kad tražite od glumca da to kaže točno onako kako treba reći. Dakle, to pitanje što je pravilno, nepravilno, strogo ili prestrogo, zaista je relativno, ma o kojem da se idiomu ili jezičnom sustavu radi.

RANKO BUGARSKI: Još uvek smo u Hrvatskoj. Do sada smo slušali lingviste, a sada pozivam i dajem reč ovdašnjem poznatom novinaru Vladimиру Matijaniću. Izvolite.

VLADIMIR MATIJANIĆ: Zahvaljujem. Prije svega, dobra večer svima.

Kao što je profesor i rekao, ja nisam jezični stručnjak, ali praktički živim od jezika, odnosno kao njegov korisnik dvadesetak godina bavim se novinarstvom. Ono što mi je zapravo u naslovu ove teme bilo najinteresantnije, to je taj spomen anarhije, kao neke opreke propisivanju. Dakle, hoće li biti anarhije ako ne bude propisivanje šta i kako govorimo? Ja anarhiju, moram priznati, ne mogu baš najbolje domisliti. Ne znam kako bi ona izgledala. Od naravi jezika, po njegovom rezonu postojanja, jezik nam omogućuje da komuniciramo, da ulazimo u socijalne interakcije i ne znam na koji bi način nastala ta anarhija, ne vjerujem da bi mogao postojati ambijent u kojemu bi svako od nas govorio nekakav jezik koji apsolutno nitko živi ne razumije.

S druge strane, ono što se u Hrvatskoj događalo, što se još uvijek događa, odnosno posljedica onoga što se događalo naročito u devedesetim godinama, to je sve bio jedan oblik ideološkog terora, odnosno invazivne ideološke borbe usmjerenе protiv jezika. Mi smo devedesetih godina usporedno s tim konceptom odlaganja nepodobnih knjiga na deponije, imali i koncept odlaganja nepodobnih riječi. Čitav jedan neprirodan proces siromašenja jezika. Ono što danas imamo, a i u medijima, zapravo je posljedica tog siromašenja.

Dakle, mi smo odlučili da ukidamo sinonime, mi smo odlučili, ne znam, izbaciti rusizme, izbaciti srbizme, dakle, stvoriti jezik kao neku vrstu borbene formacije koja će s jedne strane omogućiti nacionalnu koheziju, a s druge strane će se postaviti kao neka vrsta granične karaule najviše prema Srbiji. Zapravo, mislim da je nedosanjani san većine hrvatskih jezikoslovaca da vi, tamo negdje iza Bajakova, kada vam carinik kaže „dobro veče“, ne razumijete što vam je on rekao, da vam treba dva dana da shvatite da to znači „dobra večer“. S tim motivom mi zapravo radimo taj oblik prepariranja, zlostavljanja jezika.

Ja vam ne govorim sad o tome da li postoji standardni jezik ili ne, nego treba li sprovoditi nasilje koje je provođeno praktički odozgo, koje je diktirano voljom politike i koje danas ima posljedice kakve ima. Mi sigurno danas imamo siromašniji jezik nego što smo ga imali prije nekog vremena ili ga imamo obogaćenog nekakvim bizarnim konstrukcijama. Ne znam

koliko se ljudi još sjeća "zrakomlata" koji je jedno vrijeme bio jako moderan u Hrvatskoj i koji se stalno plasirao kao zamjena za helikopter. Ne znam kad se zadnji put u novinama pojavila riječ „Evropa“. „Evropa“ je absolutni srbizam.

Mislim da anarchija nije ono što bi prijetilo kao opreka tom preskriptivizmu, propisivanju, a s druge strane se dogodio jedan oblik terora, nasilja nad jezikom, događa se opsesivno propisivanje. Stvarani su i razlikovni priručnici. Ja sam donio baš ovdje jedan i pokazivao sam ga. U njemu se, ne znam, primjerice kaže da je „zdravo“ komunistički pozdrav, da je „dobro veče“ srpski pozdrav, a da je pravilno „dobra večer“. Dakle, to je štampano 1997. godine u Splitu i dijeljeno je po osnovnim školama. To su stvari koje danas imaju svoje plodove takvi kakvi su. Autor je Ilija Protuđer³, nastavnik hrvatskog.

JAGODA GRANIĆ: Kad ste ga već spomenuli, spomenula sam ga i ja u jednom svom tekstu, ne imenom ali sam navodila razne slične priručnike pa sam spomenula i taj. Dakle, taj gospodin, neću reći kolega, ne smatram ga kolegom, on je u tim svojim jezičnim savjetnicima sve "-izme", germanizme, romanizme, rusizme, anglicizme, proglasio srbizmima. To je nešto prestrašno. Taj priručnik, a nije jedini, ima ih još koji su izašli devedesetih čiji su autori - jedan je kolega rekao a ja sam to preuzela, on ih je nazvao onako posprdno: „lingvistički entuzijasti“. To su ljudi bez ikakvog lingvističkog obrazovanja iako, istina, imaju neko formalno filološko obrazovanje, ali koji su naprosto osjetili da je u tom trenutku to jedna kurentna roba. A ljudi su devedesetih bili vrlo, vrlo nesigurni u smislu što mogu, što ne mogu. Pamtim da sam na fakultetu slala dopis u ministarstvo i da sam završila dopis frazom „s poštovanjem“ i da mi je tajnica taj dopis vratila i rekla: „Kako vas nije sram? Pa zar vi ne znate kako se to kaže, i to baš vi ne znate kako se to kaže?“ Ja sam rekla: „A što sam trebala?“ „Pa valjda – s štovanjem.“ Na što sam ja odgovorila: „Pa onda, ako je već to tako, onda bi bar bilo – sa štovanjem. Ali, znate, ti kojima ja pišem nisu ni bogovi ni sveci. Paraf ču staviti a vi ostavite, molim vas, s poštovanjem, na moju odgovornost.“

³ Ilija Protuđer (1957.), hrvatski jezikoslovac, "lingvistički entuzijast" i autor jezičnog savjetnika "Pravilno govorimo hrvatski".

Dakle, pitanje je kako se vi postavite u svemu tome. Inače, kad čovek puno ne zna ili ne zna dovoljno, od straha je spreman primiti bilo što što čuje i za što se misli da je neka vrijednost. I onda se to prihvati, zakotrlja se i ide dalje.

MATE KAPOVIĆ: Ali ja se moram, samo kratko, ne složiti. Naime, taj Ilija Protuđer, on vam je marginalni ekstremist, otprilike, recimo, kao Velimir Bujanec⁴. Dok su ovi drugi, kao na primjer Nives Opačić⁵, *mainstream* nacionalisti poput Karamarka⁶. Mislim, oni svi govore iste gluposti, neznanstvene gluposti, jednako je to nacionalistički, šovinistički, ksenofobno, puristički. Samo što je neko tu baš otvoren potpuno, kao Bujanec ili taj Protuđer, a ovi drugi su malo kao Željka Markić⁷. Oni to kao malo u javnom diskursu pokušaju uviti, ali to je općenito, čim imate jezične savjete i nekoga tko se bavi jezikom na taj način, to je sve neznanstveno, loše. Dakle, nema tu dobrih i loših, nije stvar u tome tko koliko zna, jednostavno, stvari koje oni govore političke su, nazadne, retrogradne i potpuno neznanstvene.

VLADIMIR MATIJANIĆ: Dakle, ja čovjeka možda ne bih čak ni spomenuo da mu "ocjenjivatelji knjige", kako piše, nisu prof. dr. Stjepko Težak⁸, prof. dr. Mate Šimundić⁹ i prof. dr Vlado Pandžić¹⁰. A "slovopisni

4 Velimir Bujanec (1974.), hrvatski je novinar i TV-voditelj poznat po kontroverznim i nacionalističkim stavovima

5 Nives Opačić (1944.), hrvatska jezikoslovka, filologinja i književnica.

6 Tomislav Karamarko (1959.), hrvatski političar, predsjednik HDZ-a od 2012. do 2016.

7 Željka Markić (1964.), hrvatska je liječnica, poduzetnica, novinarka i aktivistica poznata po konzervativnim inicijativama poput "U ime obitelji" pokrenute s ciljem raspisivanja referendumu kako bi se Ustavom RH brak odredio kao "životna zajednica muškarca i žene".

8 Prof. dr. Stjepko Težak (1926-2006.), hrvatski jezikoslovac i autor mnogih knjiga o jeziku.

9 Prof. dr. Mate Šimundić (1928-1998.), hrvatski sveučilišni profesor i jezikoslovac, jedan od najvećih hrvatskih onomastičara.

10 Prof. dr. sc. Vlado Pandžić (1945.), kroatist, metodičar, retoričar i političar.

urednik" je prof. Boris Vidović¹¹. Dakle, čovjek je pokriven nekim znanstvenim autoritetima, sad da ne čitam šta je tu sve napisao. Recimo, kaže da je, iako za pozdrav na kraju telefonskog razgovora ili prilikom rastanka u hrvatskom jeziku ima više naziva, opet srpsko tutorstvo nametnulo riječ "priyatno". Ili da komunistički pozdrav „zdravo“ u pozdravljanjima pri susretima valja potisnuti lijepim riječima ugodnima uhu, a to su "Bog", „dobar dan“, „dobra večer“, „dobrodošli“, „zdravi bili“ itd.

Sada, da ne davim dalje, naveo sam Protuđera zapravo kao primjer nečega što danas postoji. I danas imate svakoga dana u dva termina na nacionalnom radiju emisiju koja se zove „Govorimo hrvatski“. Ti jezični savjeti više nisu na razini gdje će reći da je "zdravo" komunistički pozdrav i da to ne trebate govoriti. Međutim, neke od onih stvari koje su se događale u devedesetim, a čak su i neke riječi odlagane na deponiju skupa s knjigama, zaista su ušle u tu srednju struju. To su činjenice. O tome vi možete, po meni, kasnije razgovarati.

Dakle, mislim da je puno veća opasnost od ovog oblika ideologiziranog propisivanja, od doživljaja jezika kao neke vrste poljske kuhinje koja ide za vojskom. Pa, otprilike, tamo gdje je došla vojska odmah za njom dođu i jezikoslovci, postavljaju hrvatski jezik i taj se teren zauzima. Recimo, to ste imali u Bosni, doslovno. Gdje je došla vojska, za njom je došao hrvatski jezik, došao je nastavnik hrvatskog koji je učio ljudi kako će krasnosloviti. Tako da, mislim da to zapravo jeste prvi problem, puno veći od eventualne anarhije koja bi nas zadjesila ako ne propisujemo kako govoriti.

RANKO BUGARSKI: Dobro. Vrlo lepo.

Za trenutak prekidamo ovu vrlo zanimljivu raspravu na koju se možemo kasnije vratiti. A u međuvremenu, da čujemo i neki glas iz Srbije.

GLAS IZ PUBLIKE: Da vas ceo svet razume!

RANKO BUGARSKI: Tako je. Dajem reč Vladimиру Arseniću, književnom kritičaru iz Zrenjanina. U Srbiji.

¹¹ Mr.sc. don Boris Vidović (1972.), rektor Centralnog bogoslovnog sjemeništa u Splitu, psiholog i logoterapeut.

VLADIMIR ARSENIĆ: Dobro veče. Hvala vam još jednom što smo svi ovde zajedno i čini mi se da raspravljamo o vrlo važnim stvarima. Ja takođe nisam lingvista, iako mi u diplomi s filološkog fakulteta piše da sam diplomirani filolog. To je neko ko, je l', voli jezike, a mi ovde pričamo o jeziku.

Ono o čemu sam ja htio da pričam, to je u stvari jedna fotografija s Facebooka. Lutajući stranicama interneta, naišao sam na fotografiju srednjoškolaca u Srbiji koji stoje pored Ministarstva prosvete u Beogradu i drže transparent na kojem piše „Mi smo Srbi i želimo da pišemo srbskim jezikom“. Upravo, tako, sa „b“. Nije šala. Grupa srednjoškolaca se zaista obratila ministarstvu u potrebi da se izvede i provede ovakva standardizacija. Dakle, da se ono što je propisano, jednačenje po zvučnosti, kada „b“ prelazi u „p“ ispred bezvučnih suglasnika, izmeni tako da se zadrži ovaj zvučni suglasnik „b“. Sada je pitanje – da li oni u stvari žele da budu veći Srbi, odnosno da budu Srbi ili žele da pričaju pravilno? Mislim da proces standardizacije, to je ono što sam u stvari htio da kažem, najčešće podleže određenim političkim pritiscima, kao što smo videli iz ovih prethodnih izlaganja.

Sada bih još htio kratko da se osvrnem na onu tezu koju je pomenuo profesor Bugarski, koja glasi – *govori kao što dobri pisci pišu*. Naravno, prvi problem koji se tu javlja jeste problem čitanja. Koliko vi imate ljudi koji danas čitaju dobre pisce, koji uopšte čitaju pisce, a posebno onih koji čitaju pisce koji pišu tzv. domaću književnost? To je veliko pitanje. Drugo pitanje je, naravno, kako bi oni sad pričali kao dobri pisci? Kako da oni pričaju kao Andrić, koji je jedini nobelovac ovih prostora, kako bi koristili njegov jezik koji je prepun turcizama? Kako bi razgovarali kao što je npr. pisao Laza Kostić koji je napisao jednu od najvažnijih pesama srpskog jezika „Santa Maria della Salute“ i koji je, zanimljivo, preveo Hamletov čuveni monolog „to be or not to be“ u „trt-mrt, život ili smrt“?

Gotovo je nemoguće govoriti kao što dobri pisci pišu i nemoguće je zaobići političke procese pri standardizaciji jezika. Od mene toliko za prvi krug. Hvala.

RANKO BUGARSKI: Hvala lepo kolegi Arseniću. Uz Srbiju nekako manje ili više prirodno ide i Crna Gora, pa tako sad dajem reč profesoru Igoru Lakiću s Univerziteta Crne Gore.

IGOR LAKIĆ: Dobar dan. Drago mi je da sam ponovo u Splitu. Nisam ovdje prvi put, bio sam već na nekoliko konferencija a, evo, dolazim opet već za dvadeset dana ponovo na jednu konferenciju, tako da ću ubuduće malo više gostovati u Splitu.

Ja bih volio da malo načnemo tu jezičku perspektivu iz ugla Crne Gore. Sudbina jezika uglavnom prati sudbinu države. Znamo da je u Jugoslaviji zvanični jezik bio srpskohrvatski ili hrvatskosrpski jezik, zavisno od toga kako smo ga nazivali u Beogradu ili u Zagrebu, ali u svakom slučaju imali smo jedan zajednički jezik i kada je nestala ta država, definitivno je nestao i taj jezik.

Sada imamo četiri jezika, da tako kažem. Imamo srpski, imamo hrvatski, imamo bosanski i imamo crnogorski. Da li su to uopšte zaista jezici? Evo, mi se danas ovdje obraćamo na hrvatskom, pa smo čuli malo srpskog, pa evo čujemo sad malo crnogorskog, a ne vidim da imamo prevodilaca ovdje i da imamo poteškoća u razumijevanju.

Sad mi pada na pamet i nešto što je Kartičić¹² primjetio o identitetu jezika. On je govorio o tri aspekta tog identiteta – tipološkom, rodoslovnom i vrijednosnom aspektu. Profesor Bugarski je takođe govorio o tome na sličan način, o strukturalnom i tipološkom aspektu identiteta jezika, jezika u smislu njegove strukture: sintaksa, morfologija, fonologija itd. Onda onaj genetski ili rodoslovni aspekt, kakav je taj jezik po svom porijeklu. Bio je jedan lingvista kod nas u Crnoj Gori koji je tvrdio, recimo, da se crnogorski pravio potpuno nezavisno od hrvatskog i srpskog, znači da nema s njima veze nikakve, to je jednostavno jedan entitet koji je nastao tako iznenada, bez veze s bilo kojim jezikom ili varijantom toga jezika u okruženju.

Ali, imamo onaj treći aspekt jezika koji je sociolingvistički, koji je vrijednosni. Dakle, ova prva dva aspekta jezika su, onako, da kažemo

12 Radoslav Kartičić, hrvatski lingvist i autor knjige "Jezikoslovni ogledi" (1971)

lingvistička, u užem smislu te riječi, a ovaj sociolingvistički jeste djelimično lingvistički, ali djelimično je i van jezika. To je onaj aspekt jezika koji je u stvari i doprinijeo da srpskohrvatski više ne bude jedan jezik, nego da budu četiri, da kažemo, politička jezika, četiri varijante jednog istog jezičkog sistema. U suštini, taj aspekt je doveo do toga da političarima pruži osnovu da političku situaciju u zemlji iskoriste da u to nekako utrpaju i jezik i da jezik odjednom postane simbol prije svega nacionalnog identiteta.

Postoji istraživanje koje je radio jedan mladi kolega u Crnoj Gori među mladim ljudima, uglavnom srednjoškolcima i studentima, koje pokazuje da danas oko 65% mlađih ljudi u Crnoj Gori više ne gleda jezik kao izraz svog nacionalnog identiteta, nego kao sredstvo komunikacije. I to je zaista ohrabrujuće. Znači, oko 65% i Srba i Hrvata i Crnogoraca i Bošnjaka, svi na isti način gledaju na jezik. Kao sredstvo komunikacije. Nažalost, devedesetih godina to nismo imali.

Crnogorski jezik, s druge strane, o njemu nije bilo mnogo riječi devedesetih godina. Bilo je pojedinačnih pojava da su ljudi govorili o potrebi da se jezik nazove crnogorskim, ali nije bilo nikakvog organizovanog pokreta od strane države, od strane političara ili bilo koga. To pitanje je u stvari postalo malo više aktuelno u trenutku kada je Đukanović (koji je još uvijek naš premijer, evo već dvadeset šest godina, bio je malo i predsjednik kad nije mogao da bude premijer) 1997. godine raskinuo odnose sa Miloševićem. Pa je onda malo krenula sva ta priča, ali, u suštini, crnogorski jezik se pojavio u Ustavu Crne Gore tek 2007. godine, nakon nezavisnosti. Do tada u jeziku i jeste vladala prilično velika anarhija. Dakle, svako je radio s njim što mu je bilo volja, a posebno novinari.

Ono što meni u jeziku, kao prvo, najviše para uši – to je loše akcentovanje riječi. To je akcentovanje koje nema veze sa našim akcenatskim sistemom. Ne znam odakle je to nastalo. Onda i jedna nekritična upotreba anglicizama, znamo da se to svuda manje-više dešava. Naravno, mi ne možemo biti jezički puristi, ali toga je u Crnoj Gori bilo zaista previše.

Međutim, posle 2007. godine dobili smo jedan nesrećni pravopis. Ja sam bio u tom Savjetu za standardizaciju crnogorskog jezika koji je bio

duboko podijeljen na dvije struje – jednu koja je htjela da napravi taj pravopis, da napravi neki standard koji je primjeren XXI. vijeku i drugu grupu koja je htjela da se vrati sto godina nazad, da ubacuje u jezik arhaizme itd. I vama je ovdje u Hrvatskoj poznato kako to sve može da ide. Na kraju, bez obzira što je kompletna javnost bila na našoj strani, što su čak i političari bili na našoj strani, ova druga grupa je na neki način, iz nekog razloga, pobijedila u tome. I usvojena je njihova verzija pravopisa jer smo mi praktično do tad imali dvije verzije pravopisa a taj je pravopis interesantan po tome što uvodi dva nova glasa, dva nova slova, „š“ i „ž“.

Sjećam se da je predsjednik našeg Savjeta govorio da se jedino u Crnoj Gori narodni jezik i standardni jezik potpuno poklapaju. Nigdje drugo u svijetu nema toga izuzev kod nas. Znači - to je isto, tu nema nikakve razlike. I onda smo dobili ono što je profesor Bugarski nazvao "jezikom babe Smiljane". Svako može da kaže što god hoće. Tu je posebno bilo interesantno još i to jotovanje. Kada sam ja njih pitao kako vi kao književnici mislite da neko iz regionala čita vaša djela, vaše knjige, vaše romane, a ne zna ova dva slova „š“ i „ž“, oni su rekli: "To je njihov problem". Tako da smo dobili jedan vrlo nakaradan pravopis koji srećom nije zaživio. Dakle, niko ne koristi taj pravopis, pojedinačno se javljaju neki slučajevi novinara uglavnom na radiju Crne Gore, državni radio, ali samo pojedini novinari koriste, recimo, ta dva slova i to zaista djeluje neprirodno. Problem s tim glasovima je u tome što je pitanje da li su oni uopšte foneme, iako se to „š“ u Crnoj Gori svuda koristi, od juga do sjevera... pardon, do ševera... ali mi smo smatrali da to ne može da uđe u standard, da je pitanje da li je to uopšte fonema. Mi koji se bavimo lingvistikom znamo šta je fonema i očigledno je da ta odluka nije bila opravdana.

Dakle, mi danas imamo pravopis u Crnoj Gori, a kao da ga nemamo. Ali, ako pogledate jezičku sliku Crne Gore, vidjećete da svaki grad praktično ima svoj poseban govor i neki govori se međusobno mnogo više razlikuju unutar Crne Gore nego što se razlikuju u odnosu na neke govore preko granice. Ljudi u Herceg Novom govore vrlo slično Dubrovčanima, a itekako se njihov govor razlikuje od govora nekoga ko je iz Rožaja ili čak iz Podgorice.

U suštini, pitanje je šta je to standard. Da li standard zaista može da pokrije sve, da sve normira i da li za nekoga ko ne govori potpuno u skladu sa tim standardom - a svi standardi su vještački - možemo reći da ne govori pravilno? Apsolutno se ne bih složio sa tim. Ne možemo govoriti o dobrom i lošim govorima. Ako bismo govorili o nekim lošim govorima, možda bih tu prvenstveno istakao podgorički, kojim ja govorim u komunikaciji sa svojim prijateljima, koji nema sedam padeža, možda tu negdje četiri, eventualno pet, ali se isto tako dobro razumijemo. Sad kad bih ja krenuo vama da govorim tim podgoričkim govorom, sigurno biste me razumijeli, bez obzira što nema baš sve padeže.

RANKO BUGARSKI: Hvala lepo.

Sada da čujemo jedan glas iz Bosne i Hercegovine, to će biti glas mlade Sandre Zlotrg, lektorka iz Sarajeva.

SANDRA ZLOTRG: Dobro veče ili dobar dan. Ja sam profesorica bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika. Radim kao lektorka, ali također i kao profesorica BHS jezika, kao drugog, odnosno stranog. Ta perspektiva učenja ljudi kojima BHS nije maternji jezik absolutno je promijenila moje poimanje našeg jezika. Naše gramatike su neupotrebljive. Neupotrebljive su u smislu da propisuju neke izuzetke, da opisuju pojave koje su svima jasne, a za one stvari koje su baš zanimljive gramatički i jezički nećete naći objašnjenje, odnosno hoćete naći u onim gramatikama koje su pisali stranci i strankinje. Recimo, svršeni i nesvršeni vid, mi svi to osjetimo, koristimo, ali u našim gramatikama nećete naći objašnjenje kako to drugima objasniti.

Od 2011. godine bavim se rodno osjetljivim jezikom, to je također jedna stvar koje nema u pravopisima ni u gramatikama, a ni u rječnicima donedavno. Godine 2011. sa kolegicom Jasminom Čaušević, a imale smo jedan projekat - Udruženje Lingvisti - okupile smo pedeset lektorka, među njima je bilo nekoliko lektora, i sa njima smo razgovarale o tome zašto u našim diplomama piše da smo mi profesori i magistri, kada smo profesorice i magistrice, što nije slučaj u Hrvatskoj. Otkud to da u Hrvatskoj sada postoje diplome i u ženskom i u muškom rodu, a zašto u srpskom ima tako jakih protivljenja i zašto je toliko jaka ta jezička struja protiv uvođenja rodno osjetljivog jezika?

Zanimljiva situacija je bila da su te lektorice diskusiju stalno vraćale na pitanje kako se piše Brčko Distrikt¹³. Meni je to bilo zanimljivo da su lektorice - a većinom su čak bile starije od mene, sa više iskustva - od mene tražile neku potvrdu, mene su tu vidjele kao neki autoritet, kao, da ja kažem kako to treba pisati. Takođe, imali smo gostujuća predavanja nekih profesorica i iz Srbije i iz Hrvatske i iz Bosne i Hercegovine i gostovala nam je jedna profesorica sa Filozofskog fakulteta u Sarajevu i nju su također pitale kako se piše Distrikt Brčko i tako neke gramatičko-pravopisne stvari.

Postavljam pitanje – ko propisuje normu? Da li šačica profesora i profesorica na fakultetu ili bi u kreiranju norme trebali učestvovati i svi ti silni profesori i profesorice koji se školuju na tim istim fakultetima? Odnosno, da vratim priču na taj lektorski posao, lektori i lektorice, šta oni rade? Provode politiku pravopisa. Uzmu tekst i prilagode ga pravopisu i kada nešto hoće, ima i takvih, da promjene, dobiju pitanja: "Ali gdje to tako piše? Dakle, njima se ne vjeruje kao autoritetu, dakle, oni nisu nikakav autoritet, i opet se vraćamo na pravopis kao autoritet sa velikim slovom. To je za mene jako zabrinjavajuće i zato sam htjela da otvorim i to pitanje. Zašto profesori i profesorice jezika ne mogu učestvovati u kreiranju norme? Zašto se lektori i lektorice smatraju samo provoditeljima jezičke politike? To je porazno.

Kolegica Klaudija Mlakić-Vuković i ja nedavno smo napravile pravopisni priručnik za škole i koristile smo, naravno, matricu svih pravopisa, ali smo srž problema pomjerile. Umjesto da dajemo pravilo pa primjere, izuzetke, mi smo to malo promjenile. Za svako pravopisno pitanje, veliko, malo slovo, jednačenje suglasnika po zvučnosti, mjestu tvorbe, prvo smo postavile pitanje – zašto se jednačenje suglasnika po zvučnosti dešava, šta to znači kada koristimo veliko slovo, koja je funkcija zareza? Na taj način smo prvo objasnile zašto je to problem ikakav, zašto bi to neko objašnjavao, a onda dale princip koji svi koji pišu pravopise, i bosanskog i

13 Sandra Zlotrg: "Kada se s engleskog prevodilo *Brčko District*, ostavljen je red riječi kao na engleskom - 'Brčko distrikt' umjesto očekivanog i uobičajenog 'Distrikt Brčko'. S obzirom na to da je to sada zvanični naziv, ostaje takav red riječi, ali se distrikt piše malim, a samo Brčko velikim, prema pravilu da se samo prva riječ naziva institucije piše velikim slovom. U neformalnom kontekstu može se pisati (i piše se) 'Distrikt Brčko'.

hrvatskog i srpskog i crnogorskog, koriste da bi legitimirali svoj izbor. Jer pravopisna rešenja su samo jedan arbitrarjan izbor autora, odnosno autorice tog pravopisa. Tek na kraju, kada objasnimo principe, kada objasnimo zašto, davale smo rešenja po tim nacionalnim pravopisima BHS. Na taj način smo htjele također i da od samih učenika i učenica napravimo sudionike i sudionice tih jezičkih pravila lingvistike. Htjeli smo da ih zainteresiramo za jezik, za gramatičku strukturu, za one zanimljivosti zato što je jezik jako zanimljiv, jako zanimljiv da se izučava i samo popisivati je besmisleno.

RANKO BUGARSKI: Na kraju prve runde obratiće nam se profesorka Snježana Kordić, čija je, moglo bi se sad reći širom Evrope pa i šire, poznata, uticajna, ja bih čak rekao prevratnička knjiga „Jezik i nacionalizam“ i dala organizatorima ove serije razgovora osnovnu ideju da bi bilo dobro nešto ove vrste organizovati na regionalnom nivou. Izvolite.

SNJEŽANA KORDIĆ: Hvala. Bome, da je prevratnička ne bih rekla uopće, sad kad sam čula kolegu Lakića koji je rekao – definitivno je nestao taj jezik, onda očito nije nešto puno prevratila, što se nas tiče, kod nas. Ali, ja bih se nadovezala na ono što je sjajno rekao Vladimir Matijanić, što je izložio o tom propisivanju koje se konstantno drži utoliko što se neke riječi zabranjuju, što se neke riječi preporučuju kao bolje nego druge, da ih se mora koristiti, da su podobne, a da neke druge nisu podobne i neki izrazi, konstrukcije, nije to samo na razini riječi, to je mnogo šire. Znači, ja bih se nadovezala na to.

Ono što je i rekao već Vladimir Matijanić, da on sumnja da će nastupiti nekakva anarhija ako ne propisujemo – tako je. Neće doći do anarhije ako ne propisujemo. Ovdje je već neko spomenuo – u jeziku nekoga reda mora biti. Odakle dolazi taj red? Netko je isto spomenuo – pa, ko propisuje normu? Odakle dolaze jezične norme? odakle dolaze jezična pravila? Jezična pravila i jezične norme dolaze od svih ljudi koji govore nekim jezikom. Ovdje sad ne govorim o pravopisu. Pravopis nije jezik. Pravopis daje samo neka pravila za prenošenje jezika u pisani medij. Dakle, ne govorim sada o pravopisu, on nije tema. Nego, kako nastaju ta naša jezična pravila? Tako što mi stalno se želimo sporazumijevati. Čovjek želi da ga razumiju drugi ljudi i pritom on ima, znači, neke ljudske potrebe. Jedna

ljudska potreba je razumjeti se sa svojim sugovornikom, prenjet mu neke svoje želje, prenjet mu neke svoje ideje, uvjeriti ga u nešto. Druga potreba je: Ne želim puno energije potrošiti kad govorim, znači, sa što manje energije želim prenjet informaciju koju hoću prenjeti. Treća potreba je: A želim biti i moderan, želim zadiviti svog sugovornika. Četvrta je: Želim postići uspjeh dok govorim, što veći uspjeh na raznim planovima.

Sve te potrebe koje imaju svi ljudi i prema kojima se rukovode dok govore imaju za rezultat da nastaju jezična pravila i nastaju jezične norme. Čovjek se pita: Pa samo malo, kako, pa nama uopće nije cilj da mi stvaramo pravila, da stvaramo norme, mi ne mislimo na to kad govorimo. Tako je. Ali kad puno ljudi radi istu stvar, rukovodi se, dakle, želi se sporazumjeti i sve ono što sam rekla, dođe do jedne nenamjeravane šire posledice i ta posledica je nastanak pravila, nastanak normi. Mi stalno, kad god govorimo, glancamo, usavršujemo. Stalno.

Da bih to bolje oslikala mogu uzeti jednu usporedbu, a to je nastanak prečica u parku. Kao što nastaju prečice u parku, na taj način nastaju norme u jeziku i pravila u jeziku. Dakle, prečica u parku nastaje tako što mnogo pojedinaca gazi travu po istom mjestu. Ali nijedan od njih nije gazio travu s ciljem da napravi prečicu, nego s ciljem da skrati sebi put, da što brže dođe do svog odredišta, dakle, da si uštedi energiju itd. Međutim, kad mnogo pojedinaca radi zbog istih temeljnih ljudskih potreba neku radnju, dođe i do nenamjeravane šire posledice, ta je konkretno nastanak prečice u parku. Na isti način nastaju i jezična pravila, nastaju jezične norme. Kad dođe onda netko tko želi propisivati – ah, ja mislim da ove rečenice nisu dobro strukturirane; ah, ja mislim da ova riječ nije dobra; ah, ja mislim da ne treba reći ovako nego treba reći sa prilogom „k“ ili bez priloga „k“ i slično – taj netko pokazuje da u stvari uopće ne zna kako funkcioniра jezik jer jezik funkcioniра onako kako sam vam sad izložila i ta spoznaja je standard u lingvistici.

Znači, takav pojedinac u stvari pokazuje da je čak i prepotentan jer on sebi umišlja da je u stanju praviti jezik savršenijim od milijuna govornika tog jezika koji svakodnevno kroz upotrebu glancaju. Takav pojedinac koji ide propisivati, on je i neznanstven. Zašto? Jer propisivanje je subjektivno, a subjektivnost je suprotna od znanosti. Svaki znanstvenik i svaka znanost je

objektivna. Znači, nikakvu podlogu u znanosti nema propisivanje. Propisivanje je vrlo štetna stvar. Pogledajte, time što se kod nas stalno uvježbava – mora se, ne smije se, ovo je dobro, ovo ne valja – vrši se podjela, kao što je Mate sjajno izložio, na ovakve i na onakve ljudi. Time se u stvari kod onih koji navodno ne govore ispravno, ne govore navodno podobno, kod njih se pravi osjećaj krivice, osjećaj krivice stvara kod ljudi frustraciju, stvara neurozu, to povećava agresivnost. Znači, to su štetne posljedice.

Ima niz štetnih posljedica. Jedna je, na primjer, da se tim propisivanjem povećava netrpeljivost među ljudima. Jer jedni navodno dobro govore i time gledaju sa prezirom nekoga ko ne govori dobro, ispravljaju ga, pokazuju jednu netrpeljivost prema njemu. Zatim, povećava se nepristojnost kod ljudi jer time što se ljudi trenira – ispravljajte druge – time ih se navodi – odbacite pristojno ponašanje. Jer na kraju samo nepristojan čovjek može ispravljati jezik drugog čovjeka. Nadalje, kod ljudi se time širi neznanje jer, kao što sam rekla, uopće nije u skladu sa lingvistikom propisivati što je ispravno, što je neispravno, mijenjati jezičnu upotrebu, dakle, ključ je ovdje da se ide mijenjati jezična upotreba, mijenjat ono kako su milijuni glancali kroz dugačko vremensko razdoblje, sad dođe jedan čovjek i kaže: E, neću ovako, neka bude onako i tako mora biti. Naravno, tu je još jedna negativna posledica koju je spomenuo i Mate (Kapović) kada je rekao da se time, naravno, nacionalizam širi, kad god se kaže da tu i tu riječ treba izbaciti iz upotrebe zato što je iz druge nacije, zato što je navodno srbizam.

Dakle, propisivanje ima niz negativnih posledica i ta lista bi se mogla i dalje nastaviti, a to je sve skupa suprotno od znanosti i nikakva anarhija neće nastupiti ako se ne propisuje, jer kao što je i Mate rekao – na koncu, homo sapiens govori sto tisuća godina, a lingvistika i lingvisti postoje tek sto pedeset godina. Znači, jezik postoji bez propisivanja, bez instituta za jezik, bez jezičnih savjetnika i slično.

MATE KAPOVIĆ: Samo da dodam još rečenicu o anarhiji. Dakle, svaki jezik, i onaj jezik domorodaca u Amazoniji, ima vrlo jasna pravila. Dakle, nitko ne treba napisati gramatiku da bi ljudi znali kako govore. To je vrlo jednostavan primjer i dovoljan. Svi znamo, nismo to učili u školi, da se kaže

„vidim kuću“ i da se ne kaže „vidim kuća“, „vidim kući“, „vidim kućom“, „vidim kućama“, da je to sve neispravno, zato što se to stvarno ne govori. Dakle, nikome ne treba to objašnjavati, ako imate prijelazni glagol da objekt onda ide u padež koji se zove akuzativ. Dakle, to nije nešto što itko mora propisivati.

Ono čime se ovi propisivači bave, obično iz politikantskih razloga, je to da kada se govori i jedno i drugo, recimo, „idem doktoru“, „idem kod doktora“, oni se bave time da li da uzmu nasumice jedan od tih primjera, proglose ga nepravilnim i pošto jednostavno iz perspektive znanosti nije ispravno da se govori i jedno i drugo, oni jedan proglose nepravilnim. Zašto? Zato što onda možete, kad to radite, među ostalim, recimo, izdavati knjige, besmislene, u kojima nema ništa, ali možete na njima zaraditi, imate, što je spomenuo kolega, emisiju na radiju koja dobiva te novce, plaća vas se za predavanja, gradi se neka reputacija, na kraju vas još izaberu u akademiju itd., vi ste neki autoritet, na položaju, vi znate, ovi ostali su svi ispod vas, još k tome gradite naciju, hrvatstvo, jedinstvo nacije itd. To je čitav niz razloga zašto se to radi, ali nijedan od tih zapravo razloga ne stoji zato što su vrlo štetni za društvo jer su, kao što je rečeno, antidemokratski, unose strah među ljudi, ljudi se boje izražavati itd.

RANKO BUGARSKI: Hvala lepo.

Mi smo ovim zaključili prvu rundu. Bilo je predviđeno sada da napravimo pauzu a i kafa je stigla. Dakle, dajem pet minuta da uzme kafu ko hoće, pa nastavljamo za pet minuta.

(*Nakon pauze.*)

RANKO BUGARSKI: Molim vas da sednete, nastavljamo sa radom.

Ovog trenutka uključujemo publiku, kao što ste čuli, pozvani ste, izvolite. Iznesite neke svoje komentare, pitajte ako imate pitanja, ali sve to, molimo, kratko. Kao što ste videli, učesnici ovde su se svi pridržavali svog propisanog vremena, pa molim da to važi i za vas. Izvolite.

PITANJE IZ PUBLIKE 1: Upravo sam pitao gospodu Kordić, pa možda i naglas da ponovi, u vezi prečaca o kojima je govorila, uz tu pragmatičku dimenziju jezika, da li u sebi nosi opasnost osiromašenja jezika? Pogotovo za naš sintetički, arhaični jezik unutar obitelji indoevropskih jezika.

SNJEŽANA KORDIĆ: Dakle, ovi prečaci u parku, a to smo svi mi kad govorimo svakog dana i tako glancamo jezik, odnosno njegova pravila i njegove norme, oni nikad ne vode u siromašenje. Jezik je uvijek idealan jer on zadovoljava potrebu ljudi. Ta zajednica koja koristi dotični jezik, ona ga glanca tako da bi zadovoljio njene potrebe. Tako Eskimi imaju trideset naziva za snijeg jer im treba, takve su im potrebe, tako žive, ali mi nemamo jer naše potrebe su drugačije. U XIX. stoljeću postojale su nekakve riječi, nekakvi izrazi, jako puno za obrtništvo, za seoski život, za ne znam što. Danas je toga puno manje, ali zato su došle druge riječi jer su se uvjeti života promijenili. Znači, mi uvijek glancamo jezik prema potrebama života koje se stalno mijenjaju. Zato se i mijenja jezik, mi ga mijenjamo stalno.

Znači, promene dolaze spontano iz mase govornika i ne dolaze ove potrebe koje bi vodile nesiromašenju, one ne dolaze od pojedinaca. Znači, onaj ko može osiromašiti jezik je, ono što je, na primer, Vladimir Matijanić spomenuo, kada neka grupa pojedinaca si uzme iz pozicije moći slobodu da kaže: "E, ove riječi zabranjujemo, ove riječi moraju van, ljudi ih ne smiju koristiti", to može dovesti do siromašenja jezika, znači, tek tako, kad se jedna grupa osamostali, dok ovo što dolazi iz mase govornika ne vodi nikad siromašenju.

PITANJE IZ PUBLIKE 2: Nemam nikakvo pitanje, ali imam dosta dobar primjer za prečice. Dakle, nedavno sam baš razgovarao s nekim starijim ljudima kojima smeta kad mladi u Splitu plaži "Bačvice" nazivaju „Bače“. To je nešto što se prirodno događa u jeziku. Vi ste potpuno zaboravili da imate isto tako lokalitet „Bene“ koji je skraćen prije sto pedeset godina, koji se tako zove, a koji se nekad zvao Sveti Benedikt. Dakle, te prečice, to skraćivanje, to se stalno događa. Nije to nešto što se događa danas mladima, poludili pa kvare naš jezik. Mi stalno kvarimo jezik.

MATE KAPOVIĆ: Samo da dodam, dakle, jedno od osnovnih načela lingvistike, kao znanosti, jeste da se jezik mijenja, jezik se ne kvari. Dakl,

neke se stvari u jeziku neprestano gube, ali se zato stvaraju nove. Recimo, imate makedonski, bugarski, koji su, kao recimo jezik u južnoj Srbiji, izgubili skoro sve padeže, ali zato puno bolje čuvaju aorist i imperfekt nego što je to kod nas ili, recimo, imaju razliku između osvjedočene i neosvjedočene prošlosti, dakle, ovisi jeste li vidjeli svojim očima, jeste li sami nešto čuli, ima i nekih drugih stvari kojih mi nemamo. Dakle, imate jezika koji imaju puno više padeža od nas. Mi imamo manje padeža nego što su imali praindoevropski jezici prije šest tisuća godina, a imate jezike koji nemaju nijednoga padeža, ali imaju onda neke druge stvari kojih mi nemamo.

Dakle, nema jezika koji ima sve, nego svaki jezik ima nešto, dakle, neke stvari se izgube, ali se nove stvari pojave. Znanstveno gledano se može govoriti isključivo o promjenama, dakle, jezik niti se poboljšava, niti se kvari, može postati kompleksan u jednom području, a u drugom jednostavniji, ali to se nekako kompenzira i više-manje imate nekih jezika koji su malo teži za naučiti jer imaju kompleksniju morfologiju i oblike od drugih, ali u principu ne može se gledati u jeziku da je neki bolji, lošiji, da je ovo bolje, lošije. Svi su jezici zapravo tu na neki način jednaki. Na nekim možete, recimo, to je zanimljivo da imate čak i jezike za koje bismo rekli da su primitivni, tipa jezici u Amazoniji, ali oni vam tamo mogu samim glagolskim oblicima reći jesu li nešto čuli, sami vidjeli, je li im je to neko ispričao ili su to, recimo, zaključili po nekim indikacijama. A za njih bismo rekli da su primitivni. To bi nam moglo biti korisno, recimo, za neki razgovor, ali oni imaju to što mi nemamo, a mi imamo neke druge stvari u jeziku. Jezik se ne može na taj način kvariti, već se jednostavno mijenja.

JAGODA GRANIĆ: Mate, ne bih rekla, mi smo davno naučili da nema primitivnih jezika. Ima zajednica možda koje žive na takav način ne znam gdje, u Amazoniji, u Africi itd. A Ja bih se nečega drugog dotakla, a to su stavovi prema jezicima ili prema idiomima istoga jezika. Tu naprosto ne možete ništa. Recimo, mi govorimo sad ovdje o standardu, slažemo se da standard treba postojati. Dakle, to je samo jedan od oblika nekog jezika. On, kao takav, ima svoje mjesto i treba postojati. Uostalom, što mi učimo kad učimo strani jezik? Što učimo? Učimo standard, definitivno učimo standard. Jesmo li uspjeli boravkom u drugoj zemlji naučiti dijalekt - sjajno. Možemo razgovarati s drugim ljudima i manje obrazovanim ili jednako

obrazovanim ali koji preferiraju nestandardni oblik i to je to. Pitanje je treba li ga biti ili ga ne treba biti. Mislim da se svi slažemo da ga treba biti, samo je pitanje – gdje, kada i koliko ćemo koristiti standard? Dobro, to nije pitanje treba li, pitanje je, a stalno se vrtimo oko toga – što ćemo s normom? Je l' se vrtimo oko norme? Vrtimo se, na neki način se vrtimo oko norme.

MATE KAPOVIĆ: Ne, ali pitanje je, dakle, neka nadregionalna, lingua franca će se uvijek razlikovati, to postoji. To je sad kao da pričamo treba li postojati zrak, mislim, to nema smisla. Ne trebamo mi stalno opravdavati to što postoji nekakav službeni oblik jezika, on se svejedno razvio. Dakle, ne trebamo mi stalno potvrđivati to – treba, treba, treba jer to stalno naglašavanje te banalne činjenice da postoji komunikacijski jezik u zajednici, to isto malo mistificira...

JAGODA GRANIĆ: Ali, složili smo se, jezik je sam po sebi norma. Složili smo se da svaki jezik ima neku normu, ima standard a ima i ovu drugu, dakle, ima eksplizitnu normu. Ni vi ni ja nismo preskriptivisti. Dakle, pitali ste se i pitamo se postoje li neki ljudi, neki tim, i ko su ti koji će napraviti tu dvostruku normu, odnosno ko će izraditi tu eksplizitnu normu? To je pitanje – ko to radi? U čijoj je to ingerenciji?

SNJEŽANA KORDIĆ: Ako smijem samo u vezi sa tom eksplizitnom normom. Dakle, standardni jezik je nadregionalni jezik svih slojeva društva. Nadregionalni – znači sve dijalekte on natkriljuje, svih slojeva društva – znači sve sociolekte jezika i grupa, sve ih on natkriljuje. Dakle, nadređeni jezik, on postoji, to je štokavica kojom mi govorimo i razumijemo se. E sad, Jagoda je spomenula eksplizitnu normu. Kako nastaje eksplizitna norma? Eksplizitna norma nastaje tako što standardolog ide proučavati upotrebu, on gleda kako masa govornika govoriti, on to bilježi, ono što je u upotrebi i to bilježi u te kodificirajuće knjige, u rječnike, gramatike, a onda se prati zasebna stvar, rekla sam, drugorazredna stvar naspram jezika. Znači, eksplizitna norma nastaje također od pravila koja su proizveli milijuni govornika kroz upotrebu.

JAGODA GRANIĆ: Da, ali imamo dvije norme. Imamo upotrebnu normu i kodifikacijsku normu.

SNJEŽANA KORDIĆ: E sad, tu je problem kod nekih lingvista što se oni u stvari ponašaju kao da je standardni jezik neki umjetni jezik. Nekako su ga oni, kao, izmislili, ne znam šta, pao s neba ili oni ga izmislili i da onda oni mogu o njemu pisati što god hoće, da proizvode standarde kako to oni hoće. To nije točno. Standardni jezik nije izmišljen jezik, to je konkretno u XIX. stoljeću je štokavica uzeta od niza drugih dijalekata koji su dolazili u obzir jer svi su dijalekti jednako vrijedni iz lingvističke perspektive, i kajkavski je to mogao bit, i čakavski je to mogao bit, ali odlučili su se za štokavski zato što je najveći broj ljudi na južnoslavenskim prostorima govorio štokavski, pa su, eto, pragmatično rekli – hajmo onda njega. Ali, oni nisu izmislili neki novi jezik, nisu izmislili esperanto. Današnji lingvisti, prema tome, nemaju šta da izmišljaju u tom jeziku, nego jednostavno da promatraju upotrebu, da nju bilježe i to se onda dalje regulira samo, kroz upotrebu.

JAGODA GRANIĆ: Dakle, ovdje norme standardiziraju jezik, i upotrebno i kodifikacijski.

PITANJE IZ PUBLIKE 3: U ime Radničke fronte, da odbranimo ove koji koriste manji broj padeža. Može se reći da je taj manji broj padeža u biti veći stupanj evolucije zbog toga što kineski, recimo, uopće nema padeža, engleski uopće nema padeža, a to su vrlo stari i vrlo razvijeni jezici, dok barbarski, recimo, onaj barbarski latinski, on je jedan vrlo mlad jezik, slabo razvijen govorno, književno, pa bi se moglo reći na taj način da su oni možda evoluirali, možda ih ta norma nije spriječavala da evoluiraju i smanje broj padeža.

Još vezano za ovaj neznanstveni pristup, vidi se da oni ne koriste znanstveno taj novi jezik, ne rade na znanstveni način zbog toga što mijenjaju, prvo izmišljaju neka nova slova, onda idu na riječi, a jezik je u biti takav da se prvo radi rečenica, onda riječi, a potom slogovi i onda tek slova. Prvo je rečenica. Oni uopće ne mijenjaju rečenice, što je dokaz zapravo da neće uspjeti u tome.

IGOR LAKIĆ: Govorio sam o raspadu bivšeg srpskohrvatskog jezika i kako je on pratilo sudbinu države, ali danas čini mi se da idemo u jednom

obratnom smjeru, da se s političkim povezivanjima, s ekonomskim povezivanjima mi ponovo i u jeziku ujedinjujemo. Daću vam primjer iz Crne Gore. Mi puno gledamo, između ostalog, hrvatsku televiziju, i HRT i RTL i Novu itd. I onda polako neke riječi koje nazivamo kroatizmima ulaze i u naš jezik. Sada odjednom pojavilo se u našem jeziku i „zaštitari“ i „ozračje“ itd. Vidim, ljudi odjednom počinju da koriste te riječi, što znači da su izloženi medijima, uticajima i to je ono što je karakteristično za jezik.

Jezik je jako puno otvoren za upliv novih riječi. Nove riječi stalno ulaze u jezik i neke riječi ispadnu iz jezika. Tako se jezik na neki način čisti, mijenja, on sam sebe čisti. Zato je vrlo opasno u tom smislu, čini mi se, kada govorimo o leksici, intervenisati previše u jeziku. Mislim da je profesor Bugarski to nazvao jezičkim inženjeringom. Znači, ne možemo na te stvari vještački uticati, treba da pustimo da jezik sam odradi ono što treba da odradi, u skladu sa stvarnošću u kojoj taj jezik živi.

Gramatičke promjene, sintaktičke promjene, to je nešto što se dešava vrlo sporo i treba da prođe nekad i po dvije stotine godina da bi neka promjena u tom smislu ušla u jezik. Konkretno, staroengleski jezik je imao četiri padeža, liči malo na latinski, pa su se ti padeži izgubili. Znači, jezik to odrađuje polako. Mi treba da, što su rekle kolege, normiramo jezičku upotrebu, ne možemo mi da smišljamo normu i da mi namećemo nešto što je van jezičke upotrebe, nešto što ne postoji oko nas. To je jako bitno, čini mi se.

Jedna stvar koju sam htio još da pomenem. U engleskom se sve više objavljuju - pošto sam ja anglista inače - gramatike govornog jezika. To je jako interesantno jer to sada na neki način odstupa od one norme na kakvu smo navikli u engleskom jeziku. Dakle, imamo gramatike govornog jezika, gdje jednostavno lingvisti popisuju ono što je ušlo polako u jezik, ali što preovladava svuda u engleskom jeziku, u Britaniji, posebno, recimo, lingvista Michael McCarthy se jako puno bavio tim stvarima.

Rekao sam kako hrvatske riječi ili druge, iz Bosne itd., ulaze kod nas u jezik. U stvari, mislim da treba da zahvalimo upravo tome što se ne koristi ovaj pravopis o kome sam govorio, tako da je jezik ostao otvoren za uticaje, u tolikoj mjeri da mi danas u Crnoj Gori školski predmet koji se

nekad zvao srpskohrvatski jezik zovemo "crnogorski – srpski, bosanski i hrvatski". Znači, imate sva četiri naziva u jeziku. Tako smo ostali prilično otvoreni za sve ove varijante našeg zajedničkog jezika u Crnoj Gori.

RANKO BUGARSKI: Ali je crnogorski na prvom mestu, naravno.

IGOR LAKIĆ: Apsolutno. Crnogorski pa crtica srpski, hrvatski, bosanski. Jer, u stvari, u našem Ustavu je navedeno da je crnogorski službeni jezik, a da su srpski, albanski, bosanski i hrvatski u službenoj upotrebi, znači, to su, da kažemo, dva različita nivoa službenosti. Dakle, onamo gdje imamo manjine koje govore tim jezicima, onda su u tim sredinama u upotrebi i ti jezici i pisma.

Pošto je jedno od pitanja i pismo, u našem Ustavu takođe стоји да су latinica i ćirilica ravноправне. Međutim, ko god je bio u Crnoj Gori primjetiće da vjerovatno skoro nigdje nećete naći ćirilicu, nažalost. Znači, ćirilica se sve više gubi, od četiri dnevna lista, samo jedan izlazi na ćirilici i nećete ga naći, vrlo rijetko, u medijima, u državnoj administraciji isto tako vrlo rijetko, naši studenti uglavnom pišu latinicom, tako da, iako Ustav dozvoljava i jedno i drugo, mislim da situacija ide na štetu ćirilice. U suštini, mislim da je veliko bogatstvo kada imate dva pisma i da bi trebalo na neki način promovisati i upotrebu ćirilice u Crnoj Gori malo više.

VLADIMIR ARSENIĆ: Hteo sam da postavim jedno pitanje. Naime, na jednoj konferenciji druge sadržine neko je predložio da bi bilo dobro objavljivati što više na engleskom, i to čak i mi koji nismo *native speakers*, koji taj jezik, dakle, ne govorimo najpravilnije, ali upravo da tim našim engleskim koji je neki *pidgin English* uspevamo da razbijemo hegemoniju onog dominantnog engleskog i da na neki način obogaćujemo i jezik i uopšte teorijski diskurs koji vlada na engleskom jeziku. Da li je moguće, na primer, u nekim drugim sociolekta obogatiti hegemoniju tog standardnog jezika, dakle, koristiti se nekim žargonom u pisanju teorijskih radova? Da li bi to dovelo do neke promene?

SNJEŽANA KORDIĆ: Jedno od osnovnih svojstava standardnog jezika, još tamo kad su ga pripadnici praške škole prvi put definirali dvadesetih godina XX. stoljeća, bilo je da je on polifunkcionalan i

polivalentan. Polifunkcionalan znači da se standardni jezik sastoji od stilova – znanstveni stil, novinarski stil, pravni stil, razgovorni stil, možda ima još koji, dakle, sve to je standardni jezik. Dakle, i razgovorni stil, i da hoćeš standardni jezik, jer služi za nadregionalnu komunikaciju, mi možemo nadregionalno komunicirati. Svojstvo, na primer, razgovornog stila standardnog jezika je da, na primjer, u čakavskoj sredini ima puno dijalekata iz čakavskoga u razgovornom jeziku. Svojstvo je u kajkavskoj sredini da ima puno u standardnom razgovornom stilu iz kajkavice. Zatim, da se skraćuju riječi, da se gutaju slova, to su sve svojstva razgovornog stila standardnog jezika. Ali, dokaz da taj stil postoji je upravo taj što nam omogućava nadregionalnu komunikaciju u razgovorima, a ne samo ako pišemo pravne tekstove ili ako smo na sudu.

Znači, on je polifunkcionalan i polivalentan. To znači da opslužuje sve sfere društvenog života. I vidite sve ove stilove, on nije ujednačen, on je u sebi varijabilan, samo što to naši jezikoslovci zanemaruju, oni bi sve nekako htjeli da je standardni jezik jednako administrativni stil. Oni bi kroz ta svoja nametanja napravili da svi govorimo kao neko struglo administrativno. To je kao kad bi u modi zahtjevali od svih ljudi da nose sivu uniformu. To ne može. Ljudi su raznovrsni, jezik je raznovrstan, ima svoje stilove i opslužuje sve sfere društvenog života. Prema tome, događaju se unutar njega sve moguće promjene uslijed toga što ga masa ljudi, govornika koristi na određen način, konkretno, možda s ubacivanjem žargonizama, možda s ubacivanjem anglicizama, jer im to odgovara, to im zadovoljava određene ljudske potrebe koje imaju.

PITANJE IZ PUBLIKE 4: Evo, ja bih pitala, odnosno imam dvije opservacije štetnih posljedica ovog čišćenja jezika u periodu kad se od devedesetih godina jezik "očistio" i bio je propisan nekakav novi standard hrvatskog jezika. Ja se s tim susrećem u praksi kod nastave engleskog jezika, kada nama nikad nije bio problem kod djece u drugom ili trećem razredu osnovne škole naučiti mjesecе na engleskom jer su oni već prije na hrvatskom naučili januar, februar itd, dok sada, dok oni savladaju sječanj, veljača, mi smo već u petom razredu kada su u stanju spoznat januar.

Isto tako, prevelika čistoća hrvatskih riječi na štetu, nazovimo ih, internacionalnih, koje su, u krajnjoj liniji, iz latinskog, a dok djeca dođu do

gimnazije dotle se već moraju susretat s nekim riječima, jednostavno, njima je ta riječ u engleskom potpuno strana i morate im na drugi način obrađivati nego kad biste rekli to vam je kao „žurnalist“, pa je „journalism“ ili biste iz toga mogli puno više koristi izvuć da su se oni s tom rečju susreli kroz hrvatski ili kroz neke druge predmete. To je jedna štetna posljedica koju u praksi mi imamo svaki dan.

Druga štetna posljedica je sintaksa, jedna izmijenjena sintaksa rečenice, govorim o znanstvenom jeziku, jer ja i prevodim. Dakle, radovi koje iz različitih struka znanstvenici pišu, radovi koji će ići u objavu na hrvatskom prolaze najprije kroz lektore hrvatskog jezika, koji onda veliki broj njihovih rečenica izokrenu, pa rečenica kreće s instrumentalom. Sada, kada vi to trebate prevesti na engleski, onda opet morate zapravo vratiti natrag jer subjekt ne počinje s instrumentalom. U engleskom većina rečenica ide, osim nekakvih književnih djela, znanstvenih radova, ide subjekt, glagol itd. Dakle, dvostruki posao. Meni se dogodilo jednom, kad je čovjek napisao veliki znanstveni rad o hidrografiji i postigao silan uspjeh u svijetu, da je on meni dao svoj stari rad koji nije prošao kroz lektora da ga prevedem na engleski jer je svima nama bilo to daleko lakše i jasnije. Evo, to su problemi, odnosno posljedice ovog čišćenja jezika i te prevelike nove standardizacije.

SNJEŽANA KORDIĆ: Svojstvo je naših jezikoslovaca da umnažaju termine, stalno umnažaju termine nepotrebno i hoću reći da je to krenulo čak i prije devedesetih. Ja pamtim kad sam ja išla u školu da su nas učili, pored januar, februar itd, i sječanj, veljača itd, i mi smo pribjegavali tome – kad imamo dvojstvo, ne naučimo dobro ni jedno ni drugo, onda smo govorili – u prvom mjesecu, u drugom mjesecu, dakle, prešli smo na ovaj brojčani sistem, kao nekakav izlaz iz takve situacije.

Isto i ovo drugo što ste rekli, kako lektori interveniraju i kako mijenjaju značenja riječi, Vladimir Matijanić je spomenuo kako „Evrope“ nigdje nema. Ja, na primjer, kad god dajem neki intervju, ja uvijek pišem „Evropa“, ali lektori najčešće to pretvore u „Europa“. Želim reći da mi, u stvari, kroz medije dobivamo jednu krivu sliku jezične upotrebe. Mi mislimo da svi ljudi koriste to baš tako kako je to izišlo, na primjer, u nekim novinama, a u stvari je to što dobivamo van, slika jezika nekolicine lektora,

to je njihov, u stvari, jezik. Možda bi Vladimir Matijanić, iz svoje velike prakse, mogao da navede neke primjere, ako mu padaju na pamet, u vezi s lektorima.

VLADIMIR MATIJANIĆ: Sada mi pada na pamet ono što je gospodin Lakić rekao, zapravo kako život priča viceve. Znate li koliko je truda uloženo da bi se od "jugokomunističke atmosfere" došlo do "čistog hrvatskog ozračja"? I sad se ispostavlja da opet Hrvati i Crnogorci govore isti jezik. Sad se ja bojam kako će to sad dalje otići, hoće li si oni sad izmišljat nove riječi za „ozračje“? Sada ta riječ postaje i crnogorska. Znači, opet ispada da svi govore jedan isti jezik.

Pričao sam baš u pauzi, recimo, meni se nedavno dogodilo da mi je stradala riječ „žitelj“. Stradala je „žitelj“ zbog toga što mi je rečeno posle, imao sam dva puta istu riječ, ja sam ubacio „žitelj“, onda mi je rečeno da ne može jer je ruska i da se toga odričemo, kao da ta riječ više ne može. Međutim, nije problem tu u lektorima i nije problem samo u lektorima. Dakle, tu ulogu jezične policije su zapravo manje-više preuzeli svi. Ova „Evropa“ koju sam spomenuo kao nekakav zgodan primjer, mislim da ona leti iz tekstova po navici, dakle, to više ne treba, ne treba imati klasičnu jezičnu policiju. To je nešto što je, jednostavno, usvojeno i što je ušlo u medijsku srednju struju, tako da ne treba tu više imati posebnu jezičnu policiju, to je sada standard koji su svi počeli lagano prihvataći.

MATE KAPOVIĆ: Zapravo, pravilo za ovaj standardni hrvatski je – što čudnije zvuči, to je sigurno hrvatskije. U devedesetima su, osim što su vraćali ove hrvatske riječi iz NDH, ubacivali su, recimo, „izvješće“, „žitelj“ i tako to jer čudno zvuči pa mora ući. A to su zapravo rusizmi ili bohemizmi iz češkog. Znači, tako neke riječi koje zapravo nisu uopće domaće su ubacivali jer im je bilo čudno i kao to je sigurno, ako je drugačije, onda je hrvatskije, onda je bolje, stvara se taj osjećaj da što gluplje, to je sigurno hrvatskije. Ne smije biti kao što svi govore, onda je sigurno nepravilno. Dakle, ne možeš nikako reći „glasati“, to je sigurno čudno, mora biti „glasovati“ itd.

JAGODA GRANIĆ: Ja bih se samo vratila na internacionalizme koje ste spomenuli. To je opet problem pristajanja i nepristajanja. Ja se sjećam da su mi u jednom tekstu grupu - a ja sam spominjala određene društvene

grupe - stalno mijenjali u skupinu. I onda sam ja rekla – *sorry*, ali "skupina" nije isto što i "grupa". Grupa ima zajednički nazivnik, a skupina nema, znate, to vam je to. Onda kad se suprotstavite, onda vam ostane tako kako je.

Dakle, mislim da ima i neke inercije s druge strane, da ljudi pristaju da im se popravi onako kako se misli da je točno, a internacionalizmi su ostali, nije istina da su se potpuno prebrisali jer – opet jedan banalan primjer – "centar" i "središte". Pa naravno da postoji i jedna i druga riječ u hrvatskom jeziku i da ne možete svaki centar promijeniti u središte. Tako da, ima finih semantičkih nijansi u tome. Mislim da je, kao i u svemu, u ovoj zemlji i u ovom društvu pitanje pristajanja na nešto, da li ono kad vam neko kaže – ne može, vi kažete – dobro, ne može, u redu, gotovo. Dakle, morate imati argumente. Ako imate argumente, onda se borite argumentima i pokažete drugoj strani što mislite o tome.

PITANJE IZ PUBLIKE 4 (nastavak): Lako se vama, kao lingvistici, suprotstaviti?

JAGODA GRANIĆ: Nije lako. Ja vam se isto mučim s njima.

PITANJE IZ PUBLIKE 4 (nastavak): Inženjer slijepo vjeruje lektorici hrvatskog jezika.

JAGODA GRANIĆ: Ne, ja imam iste probleme jer ja nisam lektorka, a oni jesu, i onda dokazujem, recimo, na ovaj način, a onda se bunim. Naprsto se bunim. Evo, ja se bunim.

SNJEŽANA KORDIĆ: Međutim, vrlo često čovjek uopće nije u situaciji da izrazi svoj protest. Stavi ga se pred svršen čin, vidi svoj tekst, izmene i ništa više. Dakle, lektori to sprovode vrlo često, a da uopće ne pitaju autore za mišljenje. Znači, te knjige koje se izdaju kao jezični savjetnici, kojih je izišao ogroman broj devedesetih do danas, uopće se ne doživljavaju kao savjetnici nego kao propisi, kao liste riječi za odstrel. Tako ih lektori doživljavaju.

MATE KAPOVIĆ: To i jesu, jezični savjetnici jesu liste riječi za odstrel. Nema dobrih jezičnih savjeta, svaki jezični savjet je, po definiciji,

znanstvena budalaština i loš je zato što jednostavno to iz lingvističke perspektive nema smisla. Jedino što se može tu reći, možete reći – ovo je standardno, ovo nije standardno, objasniti neku etimologiju, upotrebu, tu se kaže ovako, tu se kaže ovako, to je zato i zato. A ovo, to je dobro, to je loše, to po samoj definiciji ne može biti dobro. I svašta tu možete naći. Recimo, Nives Opačić je najpoznatija jezična savjetodavka kod nas. Vi kod nje imate, recimo, u jednoj od njezinih knjiga, savjet na temu da li je pravilnije reći „prečac“ ili „prečica“, gdje ona kaže – pa, govori se i jedno i drugo, ali s obzirom da sam ja, kad sam bila mala, išla u školu na zagrebačkom Gornjem gradu kroz ulicu koja se zove Dvoranski prečac,. I s obzirom da je ona išla kroz Dvoranski prečac u osnovnu školu, mora biti da je pravilno samo "prečac". Dakle, to doslovno piše u knjizi koja isto ima recenzente, pritom ona govori na televiziji svaki dan a meni je predavala na kroatistici jezične vježbe.

Ovo je, naravno, samo jedan ekstrem, ali više-manje su svi ti savjeti takvi. Dakle, oni uzmu, recimo, neku metaforu, to se njima ne sviđa i onda samo kažu – to ne može. Recimo, ne znam, ne može se reći „iznad“, pravilno je „više od toga“, ali neka druga metafora ne može jer ne može se govoriti „ispred nekoga“, a da to znači „u ime nekoga“ jer je to kao nepravilno, takva metafora kao ne postoji. Poznato je, recimo, u lingvistici su napisane knjige koje govore baš o metaforama, znači, metafore po kojima živimo gdje se dokazuje da jezik bez metafora, bez metonimija ne može živjeti, a onda, recimo, imate te ljude koji se bave propisivanjem, koji nađu nasumice neke metafore i kažu – to ne može biti, to je nepravilno. Mogu biti malo ekstremniji, malo manje ekstremni, ali svi ti savjeti su zapravo potpuno neznanstveni i blesavi.

PITANJE IZ PUBLIKE 5: Nisam nikakav stručnjak za jezik, ali ovo u vezi mjeseca, januar ili sječanj, jedan viđeniji Hrvat, Spličanin, ekspedicije su u điru, putovanja po cijelom svijetu, znači, komunikacija je barem engleski jezik. Negdje tamo 90-ih godina kada se jezik čistio, u razgovoru kaže – ne, nije januar, nego je sječanj. Ja kažem – slušaj, da razgovaramo na engleskom i da si negdje na Severnom polu ili bilo gdje, glavni jezik komunikacije bi ti bio engleski, prema tome, razumiješ me. Dokle god me razumiješ, nemoj me ispravljat, a ako me želiš ispraviti, onda ćemo se i

dogovorit. To je, recimo, taj komentar bio, jer čovjek neke stvari ne može prešutjet.

Što se tiče ovih naziva, sječanj, veljača, ne znam, svibanj i tako... Moja baka je bila učiteljica i kada je ona mene učila te mjesecce, dobro, imala je sreću pa je bila likovno nadarena, ona je meni cijelu godinu nacrtala i svaki mjesec je imao svoju funkciju, recimo, to je možda pomoći nekome tko predaje te nazive, svaki mjesec je imao svoju funkciju. U sjećnju su se drva sjekla, u veljači je snijeg vejao ili već da li postoji hrvatski izraz, ne znam, u svibnju je vrba cvjetala, u lipnju lipa cvate. Svaki taj mjesec ima svoju likovnu predodžbu. Eto, ako može nekome to pomoći.

PITANJE IZ PUBLIKE 6: Mene zanima nekakav, nazovimo to jezični zaokret po pitanju anarhije, da li se jezik vraća ka slici i da li ovi akronimi i ovo skraćivanje, da li su na tom tragu, budući da smo svjedoci digitalizacije, napretka prema tehnologijama, novim i virtuelnim stvarnostima? Ako ste me shvatili. Znači, ovo što ide kroz digitalne mreže po pitanju skraćivanja rečenica od nekakve „lol“ ili „wtf“.

JAGODA GRANIĆ: Koliko mi je poznato, riječ godine je, prema Oksfordu, upravo pictogram, slika. Riječ godine je slika.

PITANJE IZ PUBLIKE 6 (nastavak): Budući da su slike takve kakve jesu po medijima, da li to vodi ka nekakvoj anarhiji?

JAGODA GRANIĆ: Da, neobičan je taj krug od pictograma do alfabetu, pa sad smo dobili pictogram. To je zatvoreni krug.

PITANJE IZ PUBLIKE 6 (nastavak): Dobro, to je i povratak nazad. Jer onako su Azijati možda najnapredniji u tim tehnologijama.

JAGODA GRANIĆ: Ma, naravno da nećemo komunicirati samo u slikama, ali očito u brzoj komunikaciji kad su nam poruke, mejlovi puni smajlića i svega ostalog, dakle, očito se vraćamo na neki način slici.

PITANJE IZ PUBLIKE 6 (nastavak): Dobro. Da li postoji nekakav sustav u hrvatskom ili u drugim jezicima koji bi bio na tragu ovih akronima,

znači, da nove generacije koje dolaze, koje se služe ovim digitalnim tehnologijama, da skraćuju jezik?

JAGODA GRANIĆ: Da, to su SMS poruke pokazale. Ljudi pišu tekstove i o tome u lingvistici, kod nas ne baš puno, ali u svakom slučaju, mladi vam to koriste, to svi znamo, ali ne samo mladi. Najčešće koriste akronime iz engleskog jezika, a nisu mi poznati ovi iz hrvatskog jezika, možda ih ima, ali to je postao jedan uvriježeni način komunikacije. Rekla bih čak i ovako, kad ja osobno razmenjujem nekakve mejlove sa svojim kolegama u inozemstvu, onda se oni vrlo često služe akronimima, jer jednostavno valjda im je to brže, efikasnije itd.

MATE KAPOVIĆ: Mislim da to katastrofičarstvo nije baš najprimjereni način. To, kao, počnimo komunicirati u slikama. Mislim, to je samo komunikacija. Ako se upotrebni neka sličica, to je isto kao što imate prometne znakove, da vam ne piše svaki put uputu, nego imate prometni znak koji znači nešto. Dakle, ako imate to na kompjuteru, to je ista stvar. Ako imate „lol“, to je isto kao da napišete „itd“. Dakle, to nije ništa specijalno novo. Ili nekakav simbol koji nešto znači, to je isto kao što imate simbol za brojeve, pa ne morate pisati „j-e-d-a-n“, nego napišete „1“. Dakle, tu nema ništa specijalno novo. Neće jezik propasti. To su sve stare stvari. Dakle, nema razloga za paniku.

PITANJE IZ PUBLIKE 7: Rekla bih gospodi koja je govorila o međunarodnim jezicima, internacionalnim, ako smijem, januar, februar, rekla je da mi još dobro prolazimo. Na primjer, ja sam češki đak, odnosno prva sam poslije Drugog svjetskog rata završila studije i doktorirala tamo. I oni imaju takođe, Česi, narodni kalendar kao i mi. Međutim, za Oktobarsku revoluciju, neku strašnu muku, odnosno naš listopad je kod njih jedanaesti mjesec, onda oni kažu "Žirova revolucija".

Ali nešto drugo sam htjela reći. Htjela sam se pobuniti što se nitko ne buni, nisam primjetila, na birokratizme u jeziku, ovo, znate – "na način da", "iz razloga da", itd. Osim toga, ovaj pojам „izuzetnoga“, ja ću vam samo reći kako je mene Rade Konstantinović, Bog ga pomilovao, poučio kako ne smijem upotrebljavati „izuzetno“, da ni Srbi to ne znaju premda se smatra da je „izuzetno“ srbizam, a „iznimno“ kroatizam. Rekao mi je ovako, primjer

mi je dao, jer se valjda primjeri najbolje pamte: "Aristofanove 'Žabe' su doživjele samo prizvješčbu, izuzetno, dakle samo jednom, doživjele su reprizu pred melanholicima, znači luđacima, u Epidaurusu. Kao što znate, Grci su vjerovali, bar stari Grci, da se psihičke bolesti lječe predstavama, dakle, kazalištem. Tako da, ovo „izuzetno“, koje je toliko prodrlo, to ne znači ništa lijepo, krasno, *outstanding*, to jednostavno znači nešto rijetko, što se dogodilo jednom.

Voljela bih da apeliram na doktora Kapovića da se malo više pobunimo protiv birokracije jezičkog sistema.

MATE KAPOVIĆ: Ne možemo se buniti protiv „izuzetnog“ i „iznimnog“ jer te riječi imaju dva značenja, jedno je to što znači – što je stvarno, što je izuzetak, iznimka, ali onda u drugom značenju, proširenom, to znači – jako puno. Takva promjena značenja je nešto potpuno uobičajeno u jeziku, isto kao što „strašno“ znači nešto što vas prestraši, a onda možete reći „strašno dobro“ i to znači „jako dobro“. To imate isto u drugim jezicima. Recimo, u engleskom isto imate „exceptionally“, znači „izuzetno, iznimno“, ali možete reći „exceptionally well“, dakle, „iznimno dobro, izuzetno dobro“.

Dakle, većina riječi u jeziku nema samo jedno značenje i potpuno je uobičajeno da riječi dobivaju dodatna značenja, da proširuju značenja, recimo, da od nečega što znači „to je izuzetak“ posle dobijemo značenje „jako“. Dakle, to nije ništa neobično i to uvijek imate u jeziku. Dapače, bez takvih promjena vi ne možete uopće govoriti. Dakle, to je otprilike kao da se idete žaliti zašto mi govorimo za nogu od stola da je nogu, kad to nije nogu, nogu je samo na čovjeku. Dakle, jezik jednostavno ne funkcioniра tako. Ili da se žalite da, ne znam, ne možemo reći „ručnik“ ako njime brišemo leđa, nego bi trebalo biti „leđnik“.

Dakle, jezik ne funkcioniira na taj način, samo u prvom značenju, nego riječi mijenjaju značenja, dobivaju druga značenja itd, bez toga da to pravilo pokušate dosljedno primjeniti na jezik općenito. Ako se već upotrebljava „izuzetno“ ili „iznimno“ u značenju „jako puno“, niti je to posebno samo kod nas, dakle, to je u mnogim jezicima i to je potpuno uobičajena stvar u jezicima i riječ neće propasti samo zato što ima dva, tri ili više značenja. To je potpuno uobičajeno da riječ ima više značenja i mi uvijek iz konteksta

možemo pogoditi o čemu se radi. Dakle, izvorni govornik uvijek zna o čemu se radi, dakle, nema nikakvog nerazumijevanja.

PITANJE IZ PUBLIKE 7 (nastavak): Hvala lijepa. Vi ste sad upotrijebili četiri puta prilog „puno“, a ja kad napišem „mnogo“ umesto „puno“, gospođa Granić to zna, onda mi Vjeko Santrić moje, iako je „puno“, samo suprotno od „prazno“, isto tako, onda mi on taj moj „mnogo“ uvijek pretvori u „puno“. Naravno, ja se bunim, ali uzalud, knjižica je odštampana u kazalištu, odnosno "otisnuta".

SANDRA ZLOTRG: Pošto smo pričali o lektorima i lektoricama, da ja malo popravim situaciju, pošto sam lektorica. Dakle, ima nas raznih. U Bosni i Hercegovini je specifična situacija zato što je u upotrebi bosanski, hrvatski i srpski standard i onda kada dobijete tekst na lekturu klijent ili klijentica može da kaže: "Ja želim da to bude na bosanskom standardu", "Ja želim da to bude na čistom hrvatskom", cirilica ili latinica itd. Kroz praksu, ja sam uspostavila svoj sistem koji sada pokušavam da prenesem na mlađe kolegice. Prvo i osnovno, ako osoba ili institucija posebno kaže da hoće na bosanskom standardu, nije problem. Međutim, ako ne kaže, ako ne stoji neka institucija iza, poštujemo izbor autora, odnosno autorice. Dakle, meni je prvo i osnovno pravilo poštovati izbor. To je jedna stvar.

Druga stvar, kada se lektoriše tekst ili lektorira tekst, važnije od toga da li će osoba upotrijebiti "uslov" ili "uvjet", "opći" ili "opšti" jeste da nema duplih razmaka, da prije zareza nema razmaka, da rečenica ima subjekat, predikat i objekat, da rečenica ima smisla, da su složene rečenice povezane koherentno. Dakle, to su osnovna pravila. Tek na kraju možemo da pitamo autora ili autoricu da li želi da bude „opći“ ili „opšti“, ako u tekstu ima i „opći“ ili „opšti“.

PITANJE IZ PUBLIKE 8: Zanima me za koga se lektorira?

SANDRA ZLOTRG: Najviše, u stvari, tekstovi se lektoriraju za magistarske i doktorske radnje. To postaje neko nepisano pravilo na univerzitetu da tekst mora biti lektoriran, odnosno možda i u pisanom nekom pravilniku, ali ne postoji zakon koji to propisuje, ali ljudi, nažalost, plaćaju jako mnogo novca da se tekst lektorira. Meni je, u stvari,

poražavajuća činjenica da ti tekstovi najčešće trebaju lekturu, ali ovu bazičnu lekturu, dupli spejsovi, subjekat, predikat i objekat.

Ja bih se vratila na odgovornost profesora i profesorica i na fakultetu, a onda i ovih koji rade u školama. Zašto mi školujemo, zašto mi učimo maternji jezik u osnovnoj školi, u srednjoj školi, a onda, ako se odlučite za studij lingvistike, i na fakultetu? Tri puta vi učite i pravopis i gramatiku i na kraju opet imate osobe kojima treba lektura. To je poražavajuće, tako da bih opet vratila priču na odgovornost onih koji rade na fakultetima, onih koji prave te jezičke priručnike, kako ih prave, zašto ih tako prave...

PITANJE IZ PUBLIKE 9: Dobro veče. Ja sam Ljubiša Perov. Hvala vam na svemu što ste govorili. Nisam, nažalost, bio od početka, ali bar ovaj dio na kojem sam bio mene je nečemu i naučio.

Postaviću jedno pitanje koje je možda bilo, izviniću se ako je možda bilo govora o tome na samom početku kada nisam bio. Naime, mene užasno nervira, nije mi užasno drago, ne znam, to mi nikad nije leglo – "užasno drago", ali slažem se, prihvatom da neko ko se bavi time bolje zna od mene. Užasno mi smeta kad se prevodi sa drugih jezika, pa se prevodi engleskom transkripcijom. Recimo, kad se prevodi sa cirilice, na primer, kad se prevodi sa srpske cirilice, onda se prevodi normalno, kada se, dakle, glas-slovo itd. A kad se prevodi sa ruske cirilice, onda prevodimo na engleskom jeziku. Kad prevodimo sa arapskog jezika, opet prevodimo na engleski, dakle, ne po onom principu, bar se meni čini logičnim, da ako se neko zove Abdul, ne znam, ovako ili onako, da to prevedemo, na hrvatskom jeziku, glas-slog... Tako da, ne znam zašto, da li je to izraz nekog mentalnog kolonijalizma ili nečeg drugog, inercije, neznanja, ali meni se čini da je pogrešno da sa cirilice prevodimo na engleski, a u hrvatskom tekstu. To ako mi može neko možda objasniti, da li ja možda grešim.

MATE KAPOVIĆ: Tradicionalno se to prevodilo tako da se, kako su Rusi ipak bratski, slavenski narod, cirilica, pa se napiše Černobil - Č-e-r-n-o-b-i-l - ali danas kako se uglavnom u novinama u dosta velikom broju slučajeva samo kopipejsta vijest, dakle samo se prevede i to uglavnom onda sa engleskog jer ruski više niko ne zna, nažalost, onda to bude preko engleskog jer ljudi ne razmišljaju o tome da je to jezik sličan hrvatskom, ne

znaju to da se sa cirilice prebacuje na latinicu ovako a ne onako. I to onda tako ispadne. Ili niko ne zna arapski pa se onda preuzima preko engleskog i kako je engleski dominantan, onda takva praksa bude i to je jednostavno tako. To je odraz dominacije engleskog.

JAGODA GRANIĆ: Mate je odgovorio zapravo ono što sam ja htjela reći.

Ja bih htjela nešto drugo. Vi ste spomenuli, zapravo pitanje je bilo – za koga se lektorira? Ja bih postavila jedno drugo pitanje, a to je – položaj standarda kod nas. Koji je? Dakle, je li standard nešto što se jako cjeni? Da li je govoriti i pisati na standardu, izuzmimo ove situacije, administrativni stil, znanstveni stil, publicistički, odnosno novinarski, pitanje je – koliko je zapravo u želji čovjeka da nauči standard? Drugim riječima, hoćete li, ako ne znate standard, ne obavljati neke poslove, ne raditi kao PR, danas popularni, ili bilo što? Dakle, je li kompetencija u standardu danas garancija da ćete dobiti nekakve poslove, recimo, evo, u PR-u ili uopće te komunikacijske vještine itd? Nije. U Hrvatskoj to naprosto nije nikakav uzus. Jedno što se traži u medijima, osim lektora, to su spikeri, novinari kako-tako, u nacionalnim medijima, recimo, na HRT-u, dakle, jedino oni moraju znati, ovi drugi ne moraju, od prezentera pa dalje. Nešto uče, ali u principu ne moraju. Kada s njima radite, a imam i to iskustvo, onda kad kažete da on ne može, recimo, jer je artikulacija loša, naprosto ne ispunjava neke kriterije, onda urednik kaže: "Ali, ja bih ga baš htio", ili "ja bih ga baš htjela", dakle, "super je" itd.

Standard, ja mislim, nema onu poziciju koju bi trebao imati. Mi stalno tu govorimo sad o standardu, složili smo se, naravno, da treba biti, kao i bilo koji drugi sociolekt, u upotrebi. Ali on nije, rekla bih, na tako visokoj poziciji kao što mu se ona dala, kao da bude na najvišem mjestu na hijerarhijskoj ljestvici jer naprosto možete i bez standarda funkcionirati, čak obavljati neke poslove gdje bi čovjek mislio da bi standard bio primjeren.

Kada govorite o školama, pa u našim školama, uz veliku ogradu prema učiteljima, nastavnicima, profesorima koji su se barem približili standardu, recimo, veliki broj njih ne govori standardom. Dakle, standard naprosto nije nešto što je nužno ili što je visoko cijenjeno. Profesor je

postavio ovdje jedno od pitanja – da li je standardni hrvatski jezik u Splitu generalno više cijenjen od domaćeg splitskog govora? Nije, apsolutno nije. Dakle, prije bih rekla da je jedan "stari splitski" koji se nekad forsira a kojega ne može biti. Mislim, ne možete očekivati da ćete čuti jezik Marka Uvodića¹⁴, čak nije ni primjereno jer naprosto nije u duhu vremena u kojem živimo. Dakle, okej, ima ljudi u pozamašnim godinama, pa onda ćete nekoga čuti da tako govori, ali u principu jezik ima svoje vrijeme i svoj prostor i on se naprosto mijenja. Taj stari splitski možda još živi u nekoj predstavi, ali zapravo ga više nema. Ali, okej, urbani splitski danas ili urbani zagrebački sigurno je na višoj cijeni nego što je sam standard.

Kada sam pitala studente, recimo, kakav stav imaju prema nekim sociolektilima, onda ako to nije bilo splitsko, neću reći "spli'sko" jer to je daleko od dijalekta, dakle, splitski urbani danas koji je vrlo heterogen, vrlo, vrlo, vrlo, naprosto zbog sastava stanovništva, veliki animozitet su imali prema govoru splitskog zaleda, strašan, smijali su se kolegicama i kolegama koji tako govore, gutaju, rade one sinkope, prema govorima otoka ili obale okolo – ne, to su smatrali jako dobrim i tu vi ne možete naprosto ništa. To su naprosto stavovi prema idiomima koji su subjektivni i oni su takvi kakvi jesu. Ako mogu reći, idiomi su na nekakvom tržištu, neki su poželjni, neki nisu i to je tako kako je.

MATE KAPOVIĆ: Mislim da kroatisti imaju dosta nerealan pogled na standard. Naime, ono što piše u gramatikama, tako zapravo nitko ne govori. Dakle, ja sam za knjigu koja će izići negdje krajem godine baš analizirao ovo dvoje preskriptivista, dakle, Nives Opačić i Marka Alerića¹⁵, koji su kao glavni za ovo izmišljanje o jeziku, pa sam im baš ono strogo kako piše u gramatici, po fonologiji gledao kako govore i naravno se ispostavilo – ni jedno ni drugo ne razlikuju „č“ i „ć“, ni jedno ni drugo nemaju zanaglasne

14 Marko Uvodić Spličanin (1877-1947), splitski novinar i pisac, autor feljtona i pripovijetki (humoreske) na splitskoj čakavštini koje su skupljene u zbirkama "Libar Marka Uvodića Spličanina" i "Drugi libar Marka Uvodića Spličanina".

15 Marko Alerić (1970), hrvatski lingvist, docent na Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Autor je knjige „Poslovni jezični savjetnik“ i suautor knjige „Hrvatski u upotrebi“. Stručni je suradnik obrazovnog, znanstvenog i kontakt-programa Hrvatske radio-televizije i stalni stručni suradnik u emisiji Radio Sljemena „Hrvatski naš svagdašnji“.

duljine, a Alerić uopće nema novoštokavski naglasak, nego ima zagrebački uglavnom i isto imaju ove nekakve, ispadaju im nekakvi suglasnici među vokale itd. To su sve najnormalnije pojave u jeziku, svi tako govorimo. Ja ako, recimo, sad tu kažem „rek'o“ umjesto „rekao“, to neće nitko primjetiti, ili ako vi kažete „imat“ umjesto „imati“, ni to to neće nitko baš primjetiti.

Dakle, tako se govori na televiziji, tako svi govornici govore. Ako kažem „šta“ umjesto „što“, dakle, to možete čuti u bilo kojem govorniku na TV-u da kaže „šta“, „imati“ i to se ne primjećuje, jednostavno, ispod je nekakve razine svijesti. Ljudi kad govore na televiziji, onda će malo više, oni rijetki koji uopće govore na televiziji, tu forsirati, pa će reći „registrirati“ umjesto „registrirat“, ali to neće biti dosljedno, biće malo ovako, malo onako. To nikome ne smeta i nema razloga da smeta. To što ovi preskriptivisti isto grijese jer ne govore baš doslovno kako piše u gramatici, to je potpuno normalna stvar u jeziku, samo je stvar da se ni oni sami ne pridržavaju do kraja onoga što tvrde da bi trebalo tako govoriti, a druge tlače zašto tako ne govore.

Dakle, svijest o tome kako bi jezik, ono kako je napisano pa kako to izgleda, nitko ne govori uvijek „što“, uvijek „imati“ itd, nego tu u govornoj realizaciji se svašta javlja i to je normalno i to nikome ne smeta i s pravom ne smeta. Tako da, ako se mi sad tužimo što nemaju svi novoštokavski naglasak sa svim zanaglasnim duljinama, to je zato što je to zapravo u jezicima kao što je naš nemoguće jer ne mogu svi, takav naglasak je veoma kompleksan, ne mogu ga naučiti, a to opet nije ništa posebno za nas. Isto tako je u Latviji, u Litvi, u Japanu, u Vijetnamu, gdje imate, recimo, takav naglasni sistem koji je teško usvojiti, ne možete ga u školi naučiti, onda svi govore, više-manje malo se približavaju nekom standardu, koliko je potrebno, većina, ali ne mogu u potpunosti. Recimo, netko kad dođe iz Zagreba ili iz Splita na TV, vi ćete njemu čuti da je on iz Splita ili iz Zagreba. On će se malo približavati po nekim stvarim standardu, dakle, malo će to ublažiti vokalno, uglavnom, ne svi, neki hoće, neki neće, ali nikad to neće biti do kraja i tu nema ništa loše.

Dakle, kroatisti se neprestano pretvaraju, kao – e, pa mi bi sad svi morali doslovno tako govoriti kao što piše u gramatici, a to je nemoguće, nije zapravo ni potrebno. Kad se kaže – niko ne govori standardom, mislim,

to je zato što u realnosti niti je to moguće, niti je to potrebno. Dakle, govor standardom znači da se približavaš onome što je propisano u knjizi. Recimo, neko ko je iz Zagreba neće reći na TV-u „veslač“, nego će pomaknut naglasak na početak, a neće sad on imat kratkouzlazan naglasak, on to ne može jednostavno izgovoriti. Dakle, većina govornika ne može. Ali, malo kao tu i tamo pomakne neki naglasak, tako da glasi kao da je onda službena okolnost. Dakle, treba biti svjestan te realnosti koja jednostavno nije ono što piše u knjigama.

PITANJE IZ PUBLIKE 10: Možete li prokomentirati malo ovaj posljednji hrvatski pravopis? Naime, da li je tu posredi nekakav zamrznuti konflikt Aničevaca i Brozovićevaca, s obzirom na to da se daje paralelno, naporedno niz dubleta, jel je to nekakvo dvovlašće posrijedi? Znam jednog stranca koji se također bavi lekturom, koji inzistira, recimo, na onom odvojenom pisanju „ne ču“, ja kad hoću biti ciničan, ja mu kažem – dobro, onda mi piši odvojeno i „ni sam“, „ne mam“, „ne moj“. Dakle, je li zamrznuti konflikt posrijedi ili treba presuditi vrijeme i što možemo očekivati?

MATE KAPOVIĆ: Kod pravopisa su prvenstveno posrijedi prvo pare, drugo politika. Dakle, to zašto imamo toliko puno izdanja pravopisa, to je jednostavna stvar, to se dobro prodaje i ljudi hoće zaradit, dakle, to je glavna stvar. Druga stvar je kad neko piše „ne ču“, time on želi naglasiti da je on desničar, pravi Hrvat, katolik itd, dakle, nema nikakvog drugog razloga. Mislim, ako pogledamo u prošlost i ko je tako pisao, recimo, „ne ču“ je pisao Vuk Karadžić, a ovi neki drugi veliki Hrvati nisu tako pisali, tako da ti identitetski razlozi, to ne drži ništa vodu. Dakle, to je stvar, politika i novac, to je sve.

SNJEŽANA KORDIĆ: Poznato je u lingvistici da je najbolji onaj pravopis koji je već u široj populaciji što više usvojen. Najbolje je ne dirati pravopis, najbolje je ne mijenjati pravopis. Međutim, početkom devedesetih godina, u stvari, akademik Stjepan Babić¹⁶ je krenuo u to mijenjanje pravopisa, s ciljem, naravno, zašto se sve to radi, da bi se, kao, jezik pravio što različitijim od jezika istočnih susjeda. Međutim, kao prvo, pravopis uopće nije jezik, kao drugo, i prije su postojale pravopisne razlike između

16 Stjepan Babić (1925.), hrvatski jezikoslovac i akademik.

Srbije i Hrvatske, na primjer. I prije se u Srbiji pisalo „gledaću“ zajedno, a u Hrvatskoj se pisalo odvojeno. Pravopisne razlike ne znače da je riječ o različitim jezicima jer pravopis se razlikuje - Švicarska naspram Njemačke, naspram Austrije; na primjer, Švicarska uopće nema ono specijalno „s“ iz Njemačke - pa svejedno to nisu različiti jezici. Razlikuje se i pravopis Velike Britanije naspram Amerike, a ni to nisu različiti jezici.

Nego, jednostavno, išlo se dalje i pravopis je mijenjan tako da je Stjepan Babić prvo išao postojeću praksu narušavati, tako što je on uvodio dublete. Time je pravio rascjep između djece i roditelja. Djeca odjednom iz škole dolaze i mami i tati kažu – pa ti ne znaš pisati, molim te, šta mi to pričaš, ne piše se to tako, to je drukčije. Roditelji su imali i te kako narušen ugled u očima svoje vlastite djece kada im pomažu da pišu školske zadaće i sve to je bilo, naravno, nepotrebno. Nakon što je te dublete uveo, da bi poljuljao ono postojeće, ustaljeno, onda je rekao – sljedeća faza je bila za ta nova izdanja, pored ovoga što je Mate rekao, novac, novac, novac, sljedeća faza je onda bila sa novim izdanjima. E sad, ipak treba uključiti dublete, mora samo jedno i onda je to jedno moralo biti odvojeno „ne ču“ i ove ostale stvari.

Zašto sad imamo još uvijek dublete u postojećem pravopisu Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje? Pa zato što su isti ti autori koji su napisali ovo sve s dubletama oni su babićevijanci, oni su zajedno surađivali s njim prije u raznim stvarima i oni su u stvari prethodno zastupali sve one promjene koje je Babić uveo. Zato ih sad nisu maknuli uopće. Ali, kao što Mate kaže, prvenstveno novac.

IGOR LAKIĆ: Sad vidim, vi u Hrvatskoj imate više loših pravopisa. Mi imamo samo jedan loš. Da vam kažem, pošto smo pominjali pare i politiku, Silić¹⁷ je u stvari jedan od tri autora navodno crnogorskog pravopisa, koji sigurno nikad nije video, on ga je samo potpisao, a gramatika crnogorskog jezika je u stvari bukvalno prepisana od A do Š "Gramatika hrvatskoga jezika" Ive Pranjovića¹⁸. Znači, samo je umjesto „hrvatski“ stavljeno

¹⁷ Josip Silić (1934.), hrvatski lingvist, kroatist i teoretičar jezika.

¹⁸ Ivo Pranjović (1947.), hrvatski jezikoslovac.

„crnogorski“, inače unutra je sve isto, a potpuno neprimjenljivo na naše uslove jer nisu sve stvari iste.

SNJEŽANA KORDIĆ: To je još jedan dokaz da imamo zajednički jezik, jer zamislite da negdje, ne znam, Njemac napiše gramatiku francuskog jezika ili da njegova gramatika njemačkog jezika sad odjednom postane duplikat u Francuskoj za gramatiku francuskog.

IGOR LAKIĆ: Znam. A što se tiče standarda, isto iz ugla Crne Gore, naši novinari, ako ko odstupa od standarda, onda su to najviše naši novinari. Onda sam saznao, u stvari, da više u medijskim kućama uopšte nema lektora koji rade sa novinarima, nego novinari, eto tako, sami, po nekakvom svom nahođenju, odlučuju kako što treba izgovoriti. Rekao sam, najgori je naglasak jer to što oni koriste, taj naglasak, to нико tako ne govori, tako da je to problem. Ali, eto, da odbranimo malo lektore jer smo ih danas puno kritikovali, moramo da ih odbranimo jer kod nas nema lektora.

RANKO BUGARSKI: To je najbolja odbrana.

IGOR LAKIĆ: Danas sam putovao od Podgorice preko Trebinja, preko Dubrovnika ovamo, jedno sedam sati sam vozio i usput sam imao priliku da posmatram toponime, nazine raznih mjesta, sela itd.. Onda sam primjetio da ima puno sličnih, čak i istih naziva u Crnoj Gori, u Hercegovini i u Hrvatskoj, pa vas molim da ne govorite to lektorima, da ne bi slučajno promijenili te nazine.

MATE KAPOVIĆ: Što se tiče pravopisa, ako baš hoćete neke insajderske, tračerske priče, dakle, tu priča ide ovako. Dakle, u devedesetima ste imali Babić-Finka-Moguš, koji je bio službeni nacionalistički HDZ-ov pravopis, onda kada se već malo situacija ohladila, onda imate ovaj Anić, Silić, njih te nacionalističke priče nisu baš, novotarije, „ne će“, to ih nije baš jako zanimalo, pa su oni vratili više-manje otprilike kao što je u pravopisu iz osamdesetih, onda je svaka institucija htjela imati svoj pravopis, jer je to kao pitanje nekog prestiža, pa je onda Matica napravila svoj pravopis. Međutim, oni su na glasu kao desničarska organizacija. Oni su uzeli malo krive autore koji su bili preslobodoumni, tako da su oni napisali pravopis za koji su onda Maticu prozvali da je kao

srpski pravopis, onda je Institut za hrvatski jezik, a dok je bio SDP na vlasti, njihov ravnatelj, isto ovako dosta nadobudan, on je imao svoj pravopis, pa su to onda prodavali, bilo je u medijima, dosta velika je strka napravljena oko toga.

Međutim, kako je SDP bio na vlasti, oni isto, iako su oni tamo svi zapravo na toj liniji iz devedesetih, oni su sad morali nešto drugo malo, pa su onda prikrili, malo su to opet spinali, stavili su neke dvostrukе mogućnosti, ali su njihovi, bar ovi tu iz prve ove glavne nacionalističke struje su njih optužili da su komunisti, što ovima, naravno, jako teško pada jer su oni tamo isto hard-kor Hrvati na Institutu. Tako da sad to imate, to je stvar nekog prestiža, novca i svako hoće imati svoj pravopis i onda morate imati nešto drugačije, iako su to uglavnom sitnice i uglavnom su to nekakva politička obilježja tipa „ne ću“ što je baš kao hrvatski tobоže. Onda je to ta međusobna pometnja, gdje imate dvije skupe nacionalista gdje jedni optužuju ove druge da su oni srbočetnici itd, mislim, a zapravo su smiješne stvari.

VLADIMIR MATIJANIĆ: Zapravo, koliko je ta priča stručna i koliko je „znanstvena“? U jeku one rasprave o tome hoće li biti „ne ću“ ili „neću“, Ivo Sanader kaže – ja pišem „neću“.

PITANJE IZ PUBLIKE 11: Evo, duže vreme stoji natpis „Prijeti li anarhija ako ne propisujemo kako govoriti?“. Da.

Igrom slučaja, služio sam u vazduhoplovstvu. U slučaju da nismo propisali kako ćemo govoriti, obzirom na brzinu kojom se sve to odvija, usvojen engleski jezik je toliko osiromašen da čak profesori engleskog jezika ne razumeju. Ali, jedna greška, nije u pitanju samo da se ne razumemo nego, da ne budem grub, jako velika nesreća iz tog može izaći. Prilazite i kažete – *Seven, seven, go ahead*. Kontrolor samo kaže – *Roger positive*. I ništa više. U slučaju, posle ću vam objasniti šta to znači, u slučaju da vi iz bilo kojih razloga ne možete sletiti, govorite „negative“, on odgovara "Roger" znači, ponovo i ponavlja se.

E sad, moje pitanje – kako propisati, odnosno kad je to propisano, je li to osiromašenje jezika engleskog svedeno na petnaest do dvadeset rečenica, ali izuzetno bitnih i kvalitetnih da bi mi nastavili živjeti? Svi smo

putovali avionom. To je kod Engleza i Evropljana išlo. Desilo nam se da su u tornju dolazili Rusi mnogo godina. Oni dosta slabo to govore. Kako sam igrom slučaja govorio ruski dobro, njemu je moralo se pomoći jer on engleski nije razumio. Sada me interesuje – kako vi tumačite to osiromašenje jezika, da ne bi bilo anarhije, odnosno nesreće? Kako vi, kao lingvisti, to tumačite?

MATE KAPOVIĆ: To nije istovetno. To kad imate u avijaciji, kad vam je potrebno vrlo precizno da se zna nekih petnaest fraza, to znači baš to i to, to je potpuno drugačiji slučaj od prirodnoga jezika. Dakle, to je skoro specifičan, kontekstualiziran kod i tu je, naravno, potpuno opravdano u takvim stvarima da se, kao što se zna da jedan prometni znak znači samo to i to, ne može imati dvostruko značenje, tako i u avijaciji jedna riječ znači samo to i to, naravno, da se ne bi avioni sudarili itd. Međutim, normalan jezik nije isto što i stručan jezik. Dakle, u ovom jeziku kojim mi govorimo ovako, tu je potpuno normalno i opravdano i vrlo rijetko ima nesporazuma da riječ ima više značenja, da može u jednom kontekstu jedna riječ značiti ovo, u drugom ono. Možda imate riječ "određen" koja znači i određeno i neodređeno. Nema tu nekakvih nesporazuma s tim riječima.

Dakle, tu jednostavno treba razlikovati jezik struke ili te neke posebne kodove i tu se može, naravno, i na jeziku struke, na primjer, u lingvistici, možda opisati terminologiju, da bi se znalo što se misli kad se piše znanstveni rad itd. Pogotovo ako neko može poginuti. Međutim, ako ja ovdje kažem sad „što“, „šta“, „ča“, „kaj“, vi ćete me jednako razumjeti, niko neće poginuti. Dakle, to je potpuno različita situacija, jednostavno treba razlikovati takve primjere koji su vrlo specifični od ovoga prirodnog svakodnevnog jezika. Ili, recimo, u matematici je apsolutno potrebno da oni znaju da je kocka samo geometrijsko tijelo. Međutim, u običnom jeziku kocka ne znači samo geometrijsko tijelo, nego možda imate majicu na kockice, možda imate bilježnicu na kockice, možete imati kockicu, recimo, za bacanje, u nekim igrama koja uopće nije kocka nego heksa-nešto, možete imati kockicu koja uopće nije kockica nego je malo nepravilna. Kocka može, osim toga, značiti i kockanje itd. Dakle, u geometriji, u matematici je normalno da riječ kocka ima samo jedno značenje. U običnom jeziku kocka ime deset značenja i mi uvijek razumijemo šta to znači, iz konteksta je potpuno jasno šta to znači, to je potpuno normalno,

dapače, normalan, običan, svakodnevni jezik bez toga ne bi mogao funkcionirati, bez takvih prenesenih značenja, dodatnih značenja itd. Samo treba razlikovati stručni jezik, te specifične kodove i normalan običan jezik.

RANKO BUGARSKI: Sve zavisi od toga kako se slože kockice. Dobro, ako više niko nema baš neodoljivu potrebu da se oglasi, došlo je vreme da zaključujemo ovaj, mislim da ćemo se složiti u toj oceni, zanimljiv razgovor. I koristan, nadam se.

Zahvaljujem svim učesnicima, i ovima ovde za ovim stolom i svima vama koji sedite preko puta i onima koji su govorili i onima koji su samo slušali, ali su ipak ostali s nama do kraja.

Pozivam vas sutra u isto vreme na istom mestu, dakle, u 18.00 časova, na razgovor na opštu temu „Što ako Hrvati i Srbi imaju zajednički jezik?“. Mislim da i ovaj naslov obećava zanimljivu diskusiju. Hvala vam.

(Kraj tonskog snimka.)